

requant, terram lignaque comportant, quò levius ac planius ad castrum cum turribus ligneis accedant; Pomorani contra lardum lignaque picea parant, quibus paulatim congeriem illam comburant. Tribus enim castellani vicibus instrumenta omnia de muro descendentes furtive combusserunt, tribusque vicibus iterum illa Poloni construxerunt. Ita nempe ¹⁰⁰¹ turres lignæ Bolezlavi castello vicinæ stabant, quod castellani de propugnaculis cum eis armis et ignibus repugnabant. Si quandoque Poloni castellum armis, igne, lapidibus stratis ¹⁰⁰² impetebant, castellani similiter modis omnibus vicem contrariam repugnabant. De Polonis multos castellani sagittis ¹⁰⁰³ et lapidibus vulnerabant, de castellanis vero Poloni plures cottidie perimebant. Erant enim pagani de morte securi ¹⁰⁰⁴, si virtute bellica caperentur, et ideo ¹⁰⁰⁵ malebant, ut cum fama se defen-

dentem quam colham extendentes cum ignavia morerentur. Interdum tamen cum Bolezlavo pactum facere castrumque reddere cogitabant, interdum ¹⁰⁰⁶ inducias petentes, vel auxilium exspectantes illud consilium differebant. Interea Poloni nunquam otiosi, nunquam desidiosi, tot laboribus et vigiliis fatigati desistebant, sed castrum capere vel insidiis insistebant. Pomorani vero talem Bolezlavi mentem et intentionem cognoscebant, quod nullatenus evadere manus ipsius nisi castro reddito prævalebant, et ex hoc maxime diffidebant, quia de Suatopole suo domino nullum auxilium expectabant. Unde pro tempore consilium partibus utrisque satis ydoneum inierunt, castellum videlicet fide recepta tradiderunt, ipsique sani cum suis omnibus, incolumes quo sibi libuit, abierunt.

VARIÆ LECTIONES.

¹⁰⁰¹ namque 2. ¹⁰⁰² stratis 1. 2. ¹⁰⁰³ ita videtur legendum, cf. Chr. princ. Pol. p. 91. ¹⁰⁰⁴ secum erroris 1. 2. ¹⁰⁰⁵ ide 2. ¹⁰⁰⁶ interim codd.

ANNO DOMINI MCXII.

BERENGOSUS

ABBAS S. MAXIMI TREVIRENSIS

NOTITIA HISTORICA

(FABRIC., *Biblioth. med. et inf. Lat.*, tom. I, pag. 214.)

Berengosus ordinis S. Benedicti, abbas S. Maximi Trevirensis, non ut Bellarminus, editione prima libri de S. E., sæculo VII, sed sub duodecimi initia clarus ann. 1112, ab Henrico V imperatore impetravit privilegium pro advocatia suæ abbatiae, scripsitque opuscula edita Coloniae 1555 et recusa in Bibliothecis Patrum, et novissime Lugdun. tom. XII, *De laude et inventione crucis Dominicæ* libros III, pag. 349; librum *De mysterio ligni Dominici*, et *De luce visibili et invisibili, per quam antiqui patres meruerunt illustrari*, pag. 367, et sermones V *De martyribus, confessoribus, dedicatione Ecclesiae et veneratione reliquiarum*, pag. 576. Fal-litur Oudinus (tom. II, pag. 1004), cum huic Berengoso tribuit commentarium in Apocalypsin, quem Berengarii Turonensis esse jam demonstratum fuit. Sicuti Bernonis est non Berengosi, quod ei ascribunt nonnulli De jejuniis Quatuor Temporum.

BERENGOSI ABBATIS

DE LAUDE ET INVENTIONE SANCTÆ CRUCIS

(*Bibl. Patr.* XII, 349.)

INCIPIT LIBER PRIMUS

DE LAUDE S. CRUCIS

CAPUT PRIMUM.

De eo quod Dominus ante se primo prophetiam et legem præmisit, ac deinde natus et passus arborem crucis ascendit.

Cum antiqua divinitas humano generi tempus

C prævideret opportunum, ut filios, qui erant dispersi, congregaret in unum, ad redimendum hominem, quem propriæ voluntatis arbitrium a Deo divisit, in vineam Ecclesiae, primo et secundo servos, tertio Filium misit. Qui ostendendum se verum esse regem;

ante se quasi servos, ac servos, prophetiam præmisit et legem, quando ad præparandam hominis cœlestis patriæ viam, primo ad Abraham, secundo ad Moysen, tertio venit ad Mariam. Ex qua videlicet, ne vel homo ex passionibus, vel Deus lateret ex virtutibus, verum se Deum et hominem humanis præsentavit obtutibus, ut nullis rerum præpedientibus obstaculis, et homo probaretur ex angustiis, et Deus ex miraculis. Per hoc namque quod, pro nostra salute passurus, arborem crucis ascendit, procul dubio purum se hominem ostendit; per hoc autem, quod mortem suam resurrectionis gloria calcavit, verum se Deum esse monstravit. Sed et hoc divinitati illius non minus debet attulari, quod ipsa passionis suæ dies ad horam videbatur obtenebrari, in qua pro redimenda generis humani substantia passus est cruce, clavis et lancea. Hæc quippe sacrosancta salutis humanæ sunt stigmata, quibus nobis verus Isaac cœlestis medicinæ oleum deferebat ac stigmata, quando sicut aries inter vepres, peccatorum crucis cornibus hærens, sanare dignatus est omne caput languidum, et omne cor mœrens (Isai. 1). Hæc sunt illa stigmata, quibus in ara crucis summus Sacerdos sacerdotum genus humanum in uno homine voluit liberare per totum, quando sacrificio singulari et gratia communi in uno consuluit omnibus, et in omnibus uni. Hæc etiam illa stigmata, quibus Dei Filius inæstimabile nobis paternæ dilectionis ostendit signum, quando peccata nostra pertulit in corpore suo super lignum (I Petr. II), ut antiquus hostis in seipso eo acrioris atro ejus invidiæ tormento cruciaretur, quo eodem ligno, quæ vicerat, vinceretur.

CAPUT II.

Qualiter lignum crucis ab Helena regina inventum, vel a Judæis prius fuisset absconditum, et de propositione trium errorum; secundum triplex ejusdem ligni mysterium

Unde, sicut illa passionis Dominicæ dies universo mundo quondam erat optabilis, ita et ista dies sacratissima non minus nobis debet esse venerabilis: quomodo sicut in illa die Salvator noster opus nostræ redemptionis implevit, ita et in hac die lignum Dominicum nobis manifestare decrevit. Et ideo dies ista eo festivius a nobis debet celebrari, quod in eodem ligno idem Dominicum debuit; Christo revelante, nudari, maxime cum de hac die nihil aliud Scriptura loquatur divina, nisi quod hodie crux Domini inventa est ab Helena regina. Sicut enim in catalogo sanctorum præsentis diei Kalendarium testatur, Inventio S. crucis dies ista vocatur, quoniam hodiernâ die eadem crux probatur inventa, in qua generis humani substantia Christi fuit passionem redempta. Sed quoniam multis adhuc videtur incognitum, quare a Judæis lignum illud Dominicum jam diu fuisset absconditum, ideo nunc causas causas, et res opposites rebus, pro modulo nostro pauca de pluribus inde dicemus. Scitis etenim quia, sicut perfidia inimica est fidei, et vitium virtuti; sic Judaica

A impietas Christianæ semper est amula salutis: quia, sicut in ligno crucis humanæ salutis impugnavit auctorem, ita Christianæ religionis adhuc execratur honorem. Unde mirum non est quod iidem Judæi, pallio invidiæ induti, divinæ pietati et humanæ invidere salutis, dum per eandem invidiam qua ipsum auctorem lucis in passione peremerunt, post passionem ejus lignum crucis absconderunt, ut clarior sole et manifestius luce salus nobis in auctore vitæ et salutis deesset in cruce. Ipsi enim illi fuerunt, de quibus scriptum est: *partes vulpium erunt* (Psal. LXXI), dum pro summo Rege vulpem Cæsarem eligentes, erga Deum nec facies voluerunt mutare nec mentes. Unde pro perfidia illorum plenius ostendenda, pro quibus in fide Christi nondum *conturbatæ sunt gentes et inclinata sunt regna* (Psal. XLV), per campos Scripturarum, ex gr., eo latius jam noster discursurus est sermo, quo ea quæ proponenda sunt melius ostendantur exemplo quam verbo: ut enim invidia Judæorum justa possit ratione sopiri, ex antiquis his Patribus tres propocnendi sunt viri, ne verba Veritatis à nobis videantur neglecta esse, quibus dictum est: *In ore duorum vel trium testium stet omne verbum* (II Cor. XIII). Sciendum est autem quod, sicut iidem viri sunt tres, Joseph scilicet, Isaac et Moyses, ita per antiquæ divinitatis archisterium, triplex nobis debent apportare mysterium.

CAPUT III.

De comparatione, quam Joseph habet ad lignum, vel fratres ejus ad Synagogam Judæorum.

Verum licet Joseph junior esset ex tribus, ipse tamen in hac propositione nobis erit primus, ut in scala Ecclesiæ, quasi de gradu in gradum ascendendo paulatim, de uno ad alterum valeamus pervenire summam. Sed in hac propositione nulli nostrum debet esse tædium, si cum eodem Joseph fratres ejus ac Judæos deducamus in medium, quoniam Judæi erga Dominum eadem invidia fuerunt pleni, quam erga Joseph fratres ejus habuerant dèni: Judæi enim erga Dominum eandem invidiæ causam semper habebant, quam erga Joseph fratres ejus habere solebant, dum pro singulari gratia illius in camino invidiæ ita videbantur coqui, ut non possent *quidquam pacifice loqui* (Gen. XXXVII). Et Judæi quidem eandem invidiam erga Dominum habentes, in mortem ipsius acuerunt linguas suas sicut serpentes, ne prophetia illa videretur mendosa. *Locuti sunt adversum me lingua dolosa* (Psal. CVIII). Unde licet nulla societas sit luci ad tenebras, vel ad tenebras luci, iidem tamen fratres ac Judæi Dominicæ comparandi sunt cruci, maxime cum per antiphrasim eandem societatem habeant ad crucem quam tenebræ habere videntur ad lucem. Sicut enim in fratribus Joseph fraternam cœpit deflere dilectio, dum in traditione illius recesserunt in Dothaim quod interpretatur *defectio*; ita Judæi magnæ defectionis a Deo divisi sunt sorte, dum *usque ad mortem, mortem autem crucis* (Philipp. II), pro ipsius cogitaverunt mor-

te. Sed sciendum est quod, inter alios duodecim frâtres, duo tantum antiquos imitati sunt patres, quoniam Joseph et frater ejus Benjamin, cum cæteris fratribus ire noluerunt in Dothaim, quia, cum non Liæ sed Rachelis essent filii, participes fraterni non debebant esse consilii. Alii autem fratres, qui nati fuerant ex ancillis aut Lia, quasi pro traditione fraterna foris dispersi erant in via, quomodo in sagena Ecclesiæ, inter bonos et malos pisces sic ordo distinctus, ut et mali mittantur foras, et boni remaneant intus. Unde quomodo iidem fratres ac Judæi piscium illorum figuram habuerunt, de quibus scriptum est, *malos autem foras miserunt (Matth. XIII)*, mirum non est quod, qualis erga Joseph fratrum suorum erat invidia, talis erga Christum Judæorum, videbatur esse perfidia. Sciendum est autem quod, sicut ex merito bonæ actionis Joseph typum meruit habere Salvatoris, ita non ex operibus carnis, sed ex operibus lucis mysterium in eo præfiguratum est crucis. Sicut enim Joseph aliquandiu inclusus fuit in cisterna, ita crux Dominica diu inclusa erat in terra, quoadusque, gratia cooperante superna, et crux a terra, et Joseph levaretur a cisterna. Et, sicut Joseph a fratribus suis venditus est Ismaelitis, sic principibus sacerdotum Christus venditus est ab Ismaelitis: quoniam, sicut Joseph in exsilium traditus est consilio Judæ patriarchæ, sic in mortem crucis traditus est Christus consilio Judæ Iscarioth hæresiarchæ. Proinde multiformi malitiæ fratrum illorum non incongrue comparatur malitia Judæorum, quoniam unum idemque mysterium Christi tam illi blasphemavere quam isti. Sicut enim illi secundum antiquæ divinitatis judicium conscriptum Joseph fratrem suum tenebrosæ falsitatis vendiderunt in Ægyptum, ita et isti ad imitandum ejusdem malitiæ signum, in tenebrosissimo quodam loco Dominicum occultaverant lignum. Et sicut Joseph nequitia fratrum suorum olim in carcerem est trusus, sic malitia Judæorum et crux in occulto, et Christus in sepulcro jacebat inclusus, ut humanum genus in hoc duplici mysterio ita divinæ dilectionis privaretur signo, ut nec vita sibi de Christo, nec salus proveniret a ligno.

CAPUT IV.

Quemadmodum Joseph liberatus est a carcere, vel Christus a morte, sic signum crucis liberatum est a reclusionione.

Igitur quemadmodum satis evidenti ratione relatum est qualiter in sepulturæ Dominicæ typum lignum crucis diu videbatur occultatum, ita nunc vobis in resurrectionis Dominicæ referendum est signum qualiter ad eundem modum S. crucis elevatum est lignum. Quia enim Dominici corporis sepultura inveniendæ crucis poterat esse figura, dignum est ut, sicut carceri Joseph et sepulturæ Domini ejusdem crucis comparavimus absconsionem, ita nunc apertioni carceris et resurrectioni Salvatoris, ejusdem crucis attitulemus inventionem. Sicut enim extractio Joseph a cisterna Dominicam significat re-

surrectionem, sic extractio crucis a terra eandem potest habere significationem; quia, sicut Joseph pro salute fratrum suorum extractus est a cisterna, ita crux Dominica pro salute populorum hodie trahebatur e terra. Et, sicut ad unam eandemque respicit sortem, quod vel Joseph carcerem, vel Christus evaserat mortem, sic virtutis utriusque cruci Dominicæ justiam possumus rationem conferre, quæ ad eandem figuram hodie soluta est ergastulo terræ. Præterea vero et hoc non est silendum a nobis, sed spiritaliter potius discutiendum est vobis, quod crux Dominica ad eundem modum hodie liberata est ab inclusione veterna, quo de carcere Pharaonis olim liberatus est Joseph et pincerna. Unde gratias Deo quod, sicut Joseph et Christus spiritaliter unam habuerant sortem, dum et Joseph missus est in carcerem, et Christus in mortem, ita Christianus populus Judæis nulla ratione volebat parcere, quoadusque lignum Dominicum antiquæ reclusionis educeretur a carcere, sub eadem videlicet spiritalis intelligentiæ sorte, qua Joseph eductus est a carcere, et Christus a morte.

CAPUT V

Quemadmodum Joseph a Pharaone torque aurea, annuloque induebatur et stola; sic lignum crucis gemmis et auro decoratum est ab Helena regina.

Ergo, sicut sufficienter est dictum qualiter Joseph in carcere, vel Christus in morte pro nobis factus est maledictum, ita quid cum Joseph post educationem carceris a Pharaone sit factum, a nobis remanere non debet intactum. Sed, quia sequens sententia ita videtur cohærere cum priori, ut causa silendi nequaquam imponendum sit silentium ori, dignum est ut pro confirmandis fidelium animabus de his quæ sequuntur aliqua dicamus. Sicut enim Joseph, a præfati carceris ergastulo solutus, torque aurea, sed et annulo ac stola figuraliter erat indutus, ita Christus a morte pro humana resurgendo salute, *indutus est fortitudine et præcinxit se (Psal. XCII)* virtute. Adhuc etiam quasi sententia hæc non sufficiat sola, dicendum est nobis quid torque aurea, sed et annulo significetur, ac stola. Sicut enim in stola byssina et torque aurea duplex latet intelligentia, dum per byssum caro virginea, et per torque cælestis significatur sapientia; sic in annulo fidei summi Sacerdotis præfiguratur negotium, qui per Petrum: *Vos, inquit, estis genus electum, regale sacerdotium (1 Petr. II)*. Unde sciendum est quod, sicut Joseph a Pharaone annulo et stola, et torque aurea ornatus est figuraliter, sic Helena beatissima lignum crucis exornavit historialiter, quando de regalis munificentie thesauro eandem crucem gemmis decoravit et auro. Adhuc etiam, sicut Joseph typum nobis prætendit, quando diversis muneribus ornatus, curru jucunditatis ascendit, sic Helena sacratissima hodie nobis cornu salutis erexit, dum pro nostra salute crucem Dominicam de imis ad summa pro vexit. Præterea vero, sicut Joseph, curru sublimatus regali, voce præconaria meruit ubique predicari, sic

in eodem facto duplicis gratiæ mysterium nobis reliquerat grande, dum ad eandem figuram lignum crucis a plebe, et Christus prædicatur a Joanne.

CAPUT VI.

Quemadmodum Joseph, frumentum venditurus Ægypti, horreu regis aperuit, sic Helena regina lignum crucis in horreo Ecclesiæ nobis aperire promeruit.

Relato igitur quid Joseph rex Ægyptiacus fecerit, referendum est etiam quid ipse Joseph cum Ægyptiis causa humanitatis egerit, ne cui vestrum videatur indignum, si factum illius Dominicum referatur ad lignum. Sicut enim carcer, quo fuit inclusus, vel currus, quo erat sublimatus, Dominicæ cruci convenienter est comparatus, sic Ægyptiaci frumenti divisio venerandæ eidem cruci simili est ratione comparanda. Sciendum est quippe quod, sicut Joseph, frumentum venditurus Ægyptiis, horrea charitatis aperuit, sic Helena sacratissima lignum in quo granum frumenti mortuum fuit hodie nobis aperire promeruit, ne cum Manasse, qui interpretatur oblivio, amplius daretur in oblivionem, sed cum Joseph, qui auctus dicitur, in Christianam potius augetur religionem. Unde quia per antiqui perfidiam hostis, panis fidei et charitatis jam pene defecit in sitarciis nostris, necesse est ut ad verum Joseph pro paterno pane cum prodigo illo filio recurramus fide reo qui reversus ad patrem: *Quanti, inquit, mercenarii in domo patris mei abundant panibus, ego autem hic fame pereo (Luc. xv)*. Nisi enim ad promerendum æternitatis regnum de zizaniis vitiorum faciamus nobis fasciculos ad comburendum, nequaquam illo boni operis manipulo pervenimus ad Deum, de quo scriptum est: *Triticum congregate in horreum meum (Matth. xiiii)*. Proinde, sicut ex præcepto Joseph quinta pars frugum Ægyptiarum data est regi, ita quinque sensus nostri deferendi sunt in obsequium Dei, ut præ quinta parte, quæ debebatur regibus, quinque sensuum nostrorum custodiam divinis semper mancipemur legibus. Nisi enim ad exemplum legalis sacramenti primogenituræ hominis redimamus quinque siclis argenti, nihil nobis quinque vulnerum Christi profecere vibices, quibus in ara crucis quinque sensuum nostrorum voluit sanare cicatrices. Unde, ne iidem sensus nostri cum Ægyptiis a fide et charitate videantur jejuni, verum Joseph D implorare debemus oratione communi; quatenus ipse, qui pro humana salute quondam volebat esurire in Ægypto tribulationis istius, unicuique nostrum horrea charitatis dignetur aperire, granum videlicet verbi cœlestis interiori offerens menti, qui per mortem crucis seipsum comparare voluit grano frumenti.

CAPUT VII,

Quemadmodum Joseph in sacco fratris junioris abscondit scyphum, sic Judæi lignum Dominicum.

Igitur, sicut medulla tritici, quæ sub Ægyptiacæ servitutis palea diutissime latuit, grani cœlestis ventilatione jam nobis apertissime patuit, ita scyphus ille Joseph nequaquam debet a vestra charitate re-

A condi, quem in sacco fratris sui junioris olim jussit abscondi. Dignum quippe est ut, sicut ex horreis Joseph cœlestis grani prius fuit enucleata medulla, ita de scypho ejus spiritalis sacramenti jam vobis propinetur ampulla, ut in observatione tanti mysterii participes sitis gratiæ Dei, quam in absconsione ligni Dominici quondam perdidere Judæi. Per hoc enim, quod Judæi tam profunde quasi in ore terræ lignum crucis absconderunt, factum Joseph imitari noluerunt, qui postquam ad inquisita fratrum suorum quæque convenientia respondit, tandem in ore sacci junioris scyphum argenteum abscondit. Sicut per scyphum splendor verbi cœlestis, et per saccum littera exprimitur legis, ita per os sacci junioris anima signatur hominis, si tamen peramplius et perfectius eidem adhæret scientiæ, de qua scriptum est: *Anima justi sedes est sapientiæ. Unde quoniam Joseph in summitate cordis sui, quasi in ore sacci, illam semper inclusit scientiam, de qua scriptum est: Os justi meditabitur sapientiam (Psal. xvi)*; ideo cor ejus nunquam recessit a lege ipsius. Sed, quoniam a perfidia Judaicæ impietatis longe remotus erat scyphus idem veritatis; ideo thesaurum illum desiderabilem servare non poterant in intimo mentis, de quo scriptum est: *Thesaurus desiderabilis requiescit in ore sapientis. Unde mirum non est quod, licet ab una progenie fuerint Joseph et Hebræi, in hoc tamen facto aliam intentionem habuit Joseph, et aliam Judæi, dum pro diversa qualitate meritum, diversa etiam fuit voluntas singulorum. Sicut enim Joseph ad castigandam fraternæ impietatis audaciam, in reclusionem scyphi illius contumeliam mutavit in gratiam, ita Judæi contrario ad obscurandam Christianæ religionis memoriam, in absconsione crucis contumeliam nobis potius optaverunt quam gloriam. In qua videlicet re nimis malitiose fecerunt, dum ad contumeliam nostram tanto tempore thesaurum Divinitatis absconderunt, cum satius eis esset cum Joseph scyphum veritatis invenisse, quam pro invidia Christianorum tandiu lignum crucis abscondisse. Et cum, juxta præceptum legis, ad obtegendum solum Judaicæ sordis, cum eodem Joseph paxillum compunctionis portare deberent sub balteo cordis, e contrario fidei, spei et charitatis amisere paxillum, dum per invidiæ stimulum Dominicæ crucis texere vexillum. Sed hec mirum non est quod sub balteo cordis paxillum non habuere compunctionis, qui in intimo habuere mentis scyphum perdere dilectionis, quia curru superbiæ suæ in carcerem diabolicæ captivitatis præcipitatis, ab horreo Ecclesiæ et scypho sapientiæ fuere separati. Unde ne nos eodem modo ab antiquo Pharaone videamur incarcerationi, curru humilitatis et patientiæ cum Joseph debemus elevari, ut in horreo Ecclesiæ non solum spiritalis tritici mensura cibari, sed etiam scypho cœlestis eloqui mereamur cum Christo inebriante potari. Sicque spiritali sacramento, quasi opere distinguentes anaglypho, quid eodem carcere et curru, quidve frumento significetur aut*

scypho, dignum est ut inventionem S. crucis hodie non debeamus præterire silentio, quam carceris apertio, et currus ascensio, quamve frumenti divisio, et scypbi testatur inventio.

CAPUT VIII.

Sicuti ad exemplum Isaac oculi Judæorum caligaverunt, quando pro invidia Christianorum lignum crucis absconderunt; ita lignum crucis idem populus invitus aperuit, quo Isaac filium suum nesciens benedixit.

Ecce quia sermo noster aliquantulum est dilatus cum Japhet, dum pro prædicandæ mysterio crucis, aliquandiu immorati sumus cum Joseph, restat ut jam ex utraque lege absque pretio commutantes vinum et lac, de horreis Joseph ad puteos transeamus Isaac. Sed priusquam de eisdem puteis aliquid dicamus, nil obstat si de caligine oculorum ejus pauca præmittamus, præcipue cum, secundum comparisonem boni et mali, cæcitas illius cæcitati Judæorum digne possit æquari. Non est autem sine re quod hanc cæcitatem filius incurrit Abraham, quamvis cæcitas illa, quæ contigit in Israel, non fuisset ex Abraham et Sara, sed ex Agar et Ismael. Si enim Sara referatur ad Agar, altera alteri libertate dispar et conditione fit par; quia non ignotum est vobis quæ vel illa fuisset aut illa, cum una esset libera, et alia ancilla. Unde quoniam libertate unius donavit nos Deus, ideo servitute alterius deprimi non debemus, ut cum Isaac tam perfectam consequamur libertatem, ut exemplo illius nequaquam Judæorum imitemur cæcitatem. Si enim ipse aliquantulum exterioribus oculis caligavit, dum in seipso cæcitatem Judæorum spiritaliter præsignavit, multo magis idem Judaicus populus lumen veritatis interius amisit; dum in absconsione ligni Dominici seipsum ab Ecclesiæ unitate divisit. Sed gratias Deo quod, sicut oculi Judæorum quasi cum Isaac olim caligaverunt, dum pro injuria Christianorum eundem thesaurum Divinitatis occultaverunt, sic idem populus in inventionem S. crucis eandem benedictionem nobis invitus influxit, qua præfatus Isaac quondam filium suum nesciens benedixit. Sicut enim Isaac filio suo benedictionem nesciens porrexit, et tamen quid ei futurum esset longe ante prospexit, sic Judaicus ille populus exemplum sequens ejusdem Israelitæ, lignum crucis, quod revelare noluit sponte, revelavit invite.

CAPUT IX.

Ut Allophyli puteos Isaac obruerunt, sic Judæi lignum crucis absconderunt. Et quemadmodum lignum idem inventum est ab Helena regina, sic ab Isaac in eisdem puteis pura inventum est aqua.

Quoniam [f., Hora est jam] ut, sicut præmittimus, ad puteos illos transire debeamus, de quibus limpidiore aquæ pocula vobis propinare valeamus. Nihil enim obstat, si puteos, quos Isaac apud alienam olim foderat gentem, in honore S. crucis hodie revocemus ad mentem, ne mysterium illud humani silentii tetro suffocemus fumo, qualiter Allophyli insidiantes eosdem puteos repleverunt humo. Quid igitur per

A Allophylos nisi Judæi; quid vero per puteos, nisi profunditas signatur Scripturarum Dei? Judæi etenim Allophyli non incongrue comparantur, qui in absconsione ligni Dominici humanæ salutis diu insidiantur, non attendentes videlicet elogium illud proverbii antiqui, in quo dictum est: *In insidiis suis capiuntur iniqui (Prov. xi)*. Unde mirum non est quod, sicut Allophyli aquam vivam obruerunt, dum puteos, quos Isaac foderat, humo repleverunt, sic Judæi in absconsione ligni Dominici aquam illam obruere supernam, de qua scriptum est: *Qui biberit aquam quam ego do ei, fiet in eo fons aquæ salientis in vitam æternam (Joan. iv)*. Sed gratias Deo quod, sicut Isaac, ad extinguendam sitim credentium, invenire meruit puteos aquarum viventium, sic Judas Hebræus, licet huic operi se clamitaret indignum, hodierna die Dominicum invenerat lignum. Præterea vero, sicut Allophyli puteos Scripturarum, terra malitiæ suæ ad hoc conabantur obruere ne spiritalis intelligentiæ de eis vera posset aqua profluere, ita Judæi lignum S. crucis diu volebant humo suffocare, ne mysterii salutaris inde nobis posset unda manare. Unde necesse est nobis ut, sicut Isaac de puteis patrum suorum ad hoc solebat ejicere terram ut gratiæ salutaris aquam posset invenire supernam, ita et nos pro inquirenda spiritalis intelligentiæ unda, tandiu cogitationum nostrarum debeamus penetrare profunda, quoadusque de puteo cordis nostri totius malitiæ terra sublata, per mysterium crucis veræ innocentie pura nobis resplendeat aqua.

CAPUT X.

Quomodo puteus ille, cui nomen est viventis et videntis, convenire possit puteo divini sanguinis et mysterio crucis.

Ergo sicut ad emundandam carnalis immunditiæ cloacam in puteis Isaac spiritalem invenimus aquam, ita nunc nobis ad irrigationem proficit mentis, si cum eodem Isaac adhuc properemus ad puteum, cui nomen est viventis et videntis. Licet enim illic putei sint plures, et hic unus, per omnes tamen unius sacramenti nobis offertur munus, quoniam in omnibus una figura versatur, dum in singulis quibusque sacra Scriptura signatur. Quis autem est vivens, nisi Deus, de quo scriptum est: *Vivit Dominus et benedictus Deus meus? (Psal. xvii.)* Sed quis sit videntis, ipse nobis insinuavit ex se, qui ad Nathanael *Cum esses, inquit, sub ficu, vidi te (Joan. i)*. Hic est puteus ille vivens, de quo dixit Apostolus: *Vivit vero in me Christus (Galat. ii)*, ut exemplo illius unusquisque nostrum ex eodem puteo hauriat et vivat, de quo scriptum est: *Si quis sitit, veniat et bibat (Joan. vii.)* Unusquisque enim fidelium ex puteo illius æternaliter habet, qui omnibus vivit et omnia videt, cum præfato scilicet Isaac in illo moriens, et in illo vivens, quia et vivens vocatur et videntis. Sicut enim Isaac, secundum altiore intelligentiam mentis, deambulavit per viam quæ ducit ad puteum cui nomen est viventis. sic verus Isaac per mysterium crucis, puteum vitæ aperire dignatus

est mundo, in quo divinæ scientiæ aquam posset A haurire de profundo. Sed, sicut per puteum, ut dictum est, profunditas sacræ lectionis figuratur, ita per viam, quæ ducit ad puteum, humilitas Domini- cæ passionis signatur, per quam nobis sacræ Scri- pturæ fluente patuere spiritalia, quæ ante passionem Domini legali latuere sub palea. Unde ut et nos, ad exemplum Isaac de puteo illo inebriemur Altissimi, de quo scriptum est *Bibite et inebriamini, charissi- mi (Cant. 1)*, dignum est ut ad viam quæ ad eum- dem ducit ipsum præviatorem sequamur et ducem, qui ad currendam viam passionis pertulit in cor- pore suo clavos, lanceam et crucem.

CAPUT XI.

Quemadmodum a filia Pharaonis Moyses inventus est B juxta ripam fluminis, sic ab Helena regina in Cal- variarum loca lignum inventum est crucis.

Igitur, quia, secundum Apostolum, non escam vo- bis dedimus, sed lac, dum in figura Dominicæ cru- cis quædam vobis enarravimus de Joseph et Isaac, dignum est ut jam ad explicandam vobis aliam rem, eodem modo de Isaac transeamus ad Moysen. Sicut enim Moyses juxta ripam fluminis ea die divino in- ventus est numine, in qua descendebat filia Pha- raonis ut lavaretur in flumine, sic hodierna die ab Ecclesia plebis bifariæ lignum crucis inventum est in loco Calvariarum. Quod, quia per judicium Divinitatis occultum in eodem loco diu videbatur esse sepul- tum, ideo nobis elabi non debet a memoria quod ex invidia Judæorum inde habet historia. Per sug- gessionem enim Judaicorum pontificum Adrianus imperator scelus perpetravit horrificum; dum ad ostendendum Judaicæ pravitatis exemplum, in loco C ubi lignum jacuit Dominicum, Veneri ædificavit tem- plum, ne Christiana devotio vel genua ibi flecteret, aut votorum suorum Deo libamina redderet. Sed gratias Deo quod, sicut filia Pharaonis vasculum il- lud evacuavit, in quo Moyses aliquandiu inclusus latitavit, sic Helena regina templum illud, quod ad injuriam Dei idem Adrianus construxit, ad confes- sionem diaboli hodierna die destruxit. Præterea vero, sicut Moyses de fluvio spiritalis intelligentiæ haurire meruit aquam divinæ scientiæ, ita et nos in myste- rio crucis haurire debemus aquas nostræ redem- ptionis, de quibus scriptum est: *Haurietis aquas in D gaudio de fontibus Salvatoris (Isai. xlii)*. Adhuc etiam, sicut Moyses in deserto montis Sina, ubi nunquam Filius hominis requievit, filiis Israel aquas amarissimas dulcorare consuevit, ita verus Moyses per mysterium crucis dulcoravit aquas ama- ras et insanabiles, quando suavitate indita, eas no- bis fecit esse potabiles. Et, sicut verus Moyses filios Israel ab Ægyptiâ servitute dignatus est liberare, quando currus Pharaonis et exercitum ejus projecit in mare, sic Helena beatissima crucem Dominicam a Judaica hodie captivitate liberavit, et in sinu Ec- clesiæ, quasi optato in littore, collocavit. Unde oran- dum est nobis ut, sicut idem Moyses Hebraicum po- pulum miraculo Divinitatis instruxit, dum [pro] medi-

candis corporibus eorum et mentibus aquam eis de petra produxit, sic verus ille Moyses poenitentiarum aquis, vitiorum nos faciat emundare cloacas, *qui eduxit aquam de petra, et deduxit tanquam flumina aquas (Psal. lxxvii)*.

CAPUT XII.

Sicut Moyses a matre sua reconditus est in fiscella, ita crux Dominica diu abscondita fuit in Syna- goga. Et eodem modo crux inventa est in terra, quo Moyses inventus est in ripa, vel Christus in Ecclesia.

Præterea vero et hoc a nobis nequaquam silentio debet abscondi, quod, in exemplum Moysi, crux Do- mini quondam videbatur recondi, quia sicut Moyses juxta ripam fluminis a matre sua reconditus est in fiscella, sic lignum crucis a Synagoga diu abscondi- tum erat in terra. Sed, sicut Moyses ad ripam fla- minis, vel Christus inventus est ad aquam baptismatis, sic Thermuth filia Pharaonis, id est Ecclesia gentium lignum Dominicum invenire meruit in sa- lutem credentium. Sciendum est autem quod, sicut ad considerandum inibi eventum rei, quasi cum Maria sorore Moysi, procul videbantur astare Judæi, sic omnes qui antiquæ legis adhuc amicti sunt toga, a mysterio crucis Christi longe videntur stare cum Synagoga. Sed sicut filia Pharaonis Christum nobis reservavit in masculo, dum Moysen inclusum elevare solebat ex vasculo, sic Ecclesia gentium lignum crucis ad humanum hodie revelaverat usum, quod ex invidia Judæorum diu jacebat inclusum. Et, sic- ut illa fiscellam reperit in papillone; sic Ecclesia crucem Dominicam hodie in reclusionione, quoniam una eademque gratia crux hodie inventa est in terra, qua quotidie Moyses in ripa, vel Christus in- venit in Ecclesia! O mira clementia Dei, o lux clarior aliis, lux illa diei, in qua, ad exemplum ejusdem Israelitici ducis, de loco reclusionis lignum elevatum est crucis! Gratias enim Deo quod, sicut filia Pharaonis infantibus Hebræorum magnam hu- manitatem demonstravit, patris sui masculum cura feminis reservavit, sic Ecclesia Dei in vero Moyse magna est gratia servata, dum crux Dominica tam masculis quam feminis hodie est ab Helena regina monstrata. Idcirco, si nequitiam Pharaonis recte velimus considerare, mirum non est quod de infan- tibus Hebræorum masculos jussit occidere, et femi- nas reservare. Quoniam, sicut masculi et feminæ personis discernuntur geminis, sic virtutes in mas- culis, et vitia signantur in feminis. Unde, ne pro reservandis feminis et occidendis masculis hostis antiquus cordium nostrorum recipiatur in vasculis, orandum est nobis ut verus Moyses nobis tribuere dignetur has virtutes geminas, ut in collectione vir- tutum et abscissione vitiorum reservemus masculos, et occidamus feminas, ne veri Pharaonis videamur subire dominium, qui sexum jussit occidere mascu- linum, et reservare femininum.

CAPUT XIII.

Moses in figura Regis æterni regale illud diadema pedibus contrivit quod rogatu filiae suæ capiti ejus Pharaeo imposuit.

Ergo, quamvis de Moysæ et filia Pharaonis semel et secundò sermo sit nobis, adhuc tamen tertio cum eis locuturi pusillum, brevi sermone et illam tangeamus et illum. Sciendum est enim quod idem puer regio vestitus cultu, formosus in habitu, sed formosior erat in vultu, specie scilicet et pulchritudine sua illum præfigurans Dominum, de quo scriptum est: *Speciosus forma præ filiis hominum (Psal. xliv)*. Unde mirum non est quod, per antiquæ divinitatis consilium, filia Pharaonis cum sibi adoptavit in filium, quoniam idem filius adoptionis, filium illum præfiguraverit in spe, de quo scriptum est: *Filius meus es tu, ego hodie genui te (Psal. ii)*. Proinde sub typo illius, qui habitare facit sterilem in domo, matrem filiorum lætantem (*Psal. cxii*), patri suo Pharaoni eundem offerrebat infantem, rogans videlicet ut per intimum paternæ charitatis amorem imperii sui cum faceret successorem. Sicque translatus in domum Pharaonis, nequaquam ibi regalibus privatus est bonis, impleta scilicet in eo illa prophetica sententia: *Non privabit bonis eos qui ambulant in innocentia (Psal. lxxxiii)*. Ut enim Josephus refert in libris Antiquitatum, in domo Pharaonis magnum habebat principatum, typice videlicet illum designans de quo propheta dicit egregius: *Factus est principatus super humerum ejus (Isa. ix)*. Unde licet Pharaeo generis illius nobile ignoraret stemma; pro gratia tamen filiae, regni sui imponebat diadema, impleto scilicet in seipso quod sermo testatur evangelicus: *Auferetur ab eo regnum, et dabitur genti facienti fructus ejus (Matth. xxi)*. Quod etiam idem Moyses bene nobis in sua protinus actione monstravit, dum regale illud diadema in terram præiciens, pedibus conculcavit, significans videlicet quod in solio terreni regni nequaquam terreno successurus esset homini, qui accepturus erat regnum decoris, et diadema speciei de manu Domini. In quo scilicet facto regnum diaboli quandoque destruendum esse prævidit, dum coronam, quam Pharaeo sibimet imposuit, pedibus contrivit, typice videlicet nobis insinuans quod per virtutem crucis illum semper conteremus atrociter, de quo Apostolus: *Deus, inquit, conteret Satanam sub pedibus vestris velociter (Rom. xvi)*.

CAPUT XIV

Tres hi viri, Joseph, Isaac et Moyses, secundum prophetiam eorum et legem, de mysterio crucis disparem quidem sermonem, ac varem habuerunt mentem.

Ecce sicut per ænigmata verborum spiritualium in explanatione trium virorum, de uno currebamus ad alium, ita nunc nobis congruum videtur et opportunum ut eosdem viros simul hic colligamus in unum. Sed, quoniam iidem viri, Joseph scilicet, Isaac et Moyses, in tribus personis figuras habue-

A runt tres, ideo considerandum est nobis oculis ambobus qua in re tertius discrepare videatur e duobus. Ad prædicandum ergo sæculorum omnium Regem, duo de his obtulere prophetiam, tertius legem, quoniam, sicut lex per Moysen data est, ita per Joseph et Isaac prophetia nobis oblata est. Unde quamvis duo de his patriarchæ sint, et tertius propheta, lex tamen et prophetia singulorum in mysterio S. crucis ferme videtur impleta, exceptis his quæ, vel præmium nobis pollicentes aut supplicium, futurum adhuc habent expectare iudicium. Intuendum est autem quod ubicunque Deum prædicavere viventem, disparem sermonem et parem habuerunt mentem, quia si verba singulorum velimus considerare solertius, quidquid unus et alius, hoc testatur et tertius. Dignum quippe fuit ut quos radius supernæ penetraverat lucis, omnes pariter loquerentur ex mysterio crucis, in quo pro emundanda originalis immunditiæ cloaca, *de latere Salvatoris sanguis exivit et aqua (Joan. xix)*. Unde sciendum est quod, sicut Abraham typum Salvatoris se babuisse monstravit, dum sub arbore crucis tres vidit et unum adoravit, sic et isti tres divinam humanamque in Deo coluere naturam, dum S. Trinitatis formam ad eandem solebant adorare figuram. Sed, licet omnes unius Dei habuerint culturam, in seipsis tamen simplicem habuere figuram, dum cultum pietatis et typum Dei viventis unus habuit testimonio carceris, [alius] arietis et tertius serpentis. Unde, nec Egyptiæ captivitatis ergastulo quasi cum Joseph videamur incarcerationi, duos alios viros, Isaac et Moysen debemus imitari, ut contra versutias antiqui serpentis armis justitiæ ita cum eis armemur in mente, ut fortitudinem Salvatoris imitemur in ariete et prudentiam in serpente.

CAPUT XV.

Quod in figura crucis Dominicæ et evangelicæ gratia, tribus illis viris, Joseph, Isaac et Moysi binæ vel trinæ bene conveniant nutritiones.

His igitur ita consideratis, considerata sunt in eis et alia opera pietatis, ut scire possimus quid ab unoquoque illorum petendum sit jure, quibus pro diversitate gratiæ, diversæ etiam fuere figuræ. Sicut enim Joseph pane vitæ et intellectus meruit alios cibare, et ipse cibari, sic Isaac et Moyses aqua sapientiæ meruerunt potari, quatenus gratia dispari, et benevolentia pari [alter] alteri mutua posset charitate sociari. Ita quippe dona se habent spiritualia, ut virtus una semper sustentetur alia, quoniam in virtutibus spiritualium virorum talis est talio, ut virtus, quæ non habetur in uno, habeatur in alio. Unde mirum non est quod, sicut Joseph, secundum altioris intelligentiæ sacramentum, ex horreo charitatis spiritale nobis solet erogare frumentum, sic Isaac et Moyses, secundum gratiam unicuique datam, cælestis sapientiæ nobis daturi sunt aquam. Sicut enim Joseph in mysterio crucis, panem illum nobis figuraliter ostendit, de quo dictum est: *Hic est panis vivus, qui de cælo descendit (Joan. vi)*; sic Isaac et Moyses in

petræ illius vena debent potare secreta, de qua scriptum est : *Bibebant autem omnes de spiritali consequente egs petra (1 Cor. x)*. Unde, ne nos siti pereamus aut fame, dignum est ut per mysterium crucis verbi cœlestis aqua reficiamur et pane, maxime cum iidem tres viri sitim animarum inde possint emendare per totum, si unus nobis panem, et duo dederint potum. Sed interim nobis nihil ob stare videtur, si Joseph a duobus aliis paulisper separetur, ut ubi ratio videtur convenire rationi, denuo in locum suum pristina debeat statione reponi. Duobus quippe modis breviter hic adnotare debemus qualiter [in] Isaac et Moysæ causæ causis, et res convenientibus, maxime cum [per] affluentem sequentis sententiæ versiculum integre de nobis sitis internæ possint propulsare periculum. Sicut enim Isaac ex puteo illo, cui nomen est viventis et viventis, in figura Salvatoris irrigare debet arida mentis, sic, ut sitis cordium nostrorum exstinguatur a Moysæ, in arca Ecclesiæ poculo charitate inebriari debemus cum Noe, ubi per mysterium crucis septiformis, gratiæ Dei nobis inundante diluvio, aquam nobis sapientiæ Isaac ex puteo, et Moyses ministrabat ex fluvio.

CAPUT XVI.

Qui, secundum triplicem divinitatis gratiam, ex proxime nominatis viris tribus, unus daturus panem, alii autem aquam.

Ecce si quis jam tempus et horam velit considerare solertius, denuo, sicut præmisimus, in locum suum revocandus est tertius, quatenus in cœlesti S. Trinitatis archisterio duobus aliis numero societur et mysterio. Sicut enim Joseph in ara crucis panem illum nobis præmonstravit in Hebræis, de quo scriptum est : *Panem cœli dedit eis (Psal. LXXVII)*, sic Isaac et Moyses quædam cœlestis sapientiæ secreta geminæ dilectionis bina nobis debent ministrare metreta. Cum enim metron Græce, mensura dicatur Latine, binæ metretæ eorundem virorum bene convenere doctrinæ, quoniam binis metretis aut ternis hydrias illas implere supernas, de quibus scriptum est : *Cipientes singulæ metretas binas vel ternas (Joan. 11)*. Sciendum est quippe quod, sicut binis metretis, gemina dilectio signatur, sic ternis metretis fides S. Trinitatis typice monstratur. Præterea vero, sicut ex interioris medullæ perspicacia binis metretis lex figuratur et gratia, sic ternis metretis triplex signatur ordo credentium, conjugatorum scilicet, virginum et continentium. Unde, quoniam in duobus mandatis et fide Trinitatis tota lex pendet et prophetæ (Matth. XXI), non incongrue tribus his viris binæ vel ternæ convenere metretæ, quia cœlestis alimonia quotidie ab eis tribus his ministratur ordinibus, conjugatis videlicet, continentibus et virginibus. Sicut enim Joseph per mysterium crucis, pane illo vires reficit animarum, de quo dictum est : *Cibibus nos pane lacrymarum (Psal. LXXIX)*; sic Isaac et Moyses corda nostra potus illius solent inebriare figura, de quo Scriptum est :

Potum dabis nobis in lacrymis in mensura (Ibid.). Et ideo necesse est nobis ut per gratiam Dei omnipotentis præceptis Dominicis implere studeamus hydrias mentis; ita videlicet, ut per duplicem legis et gratiæ nummum bonis operibus impleamus eas usque ad summum. Alioquin deficientibus cæremontis legis Hebrææ, frustra pro nobis nuptiæ factæ sunt in Cana Galilææ (Joan. 11), nisi in Ecclesia Dei ex bona conversatione credentium, quotidie impleantur nuptiæ discumbentium. Sed quoniam in mysterio Dominicæ passionis et crucis duplex nobis gratia est data, ut in sacramentis Dominicis nec vino debeamus carere nec aqua, ideo utraque deferenda sunt in obsequium Dei, ne vel lex desit gratiæ, vel gratia legi. Sciendum est quippe quia, si vel ab uno vel ab alio vinum solummodo deferatur in sacrificium Redemptoris, sanguis ejus incipit esse sine nobis. Si vero aqua sola vel illo ministratur aut isto, sola plebs incipit esse sine Christo. Et ideo, sicut in ipsa sanctæ matris Ecclesiæ didicimus schola, in sacrificium Domini, nec vinum solum, nec aqua deferenda sola, sed utrumque potius simul misceatur, ut ex utroque unum sacramentum spiritali sanctificatione perficiatur. Ad hoc enim, sicut habemus ex traditione fidelium, in convivio nuptiarum aqua in vinum, et lex mutabatur in Evangelium, ut et nos in aliam imaginem ita transformemur ab Omnipotente, ut, sicut quandoque in corpore, ita nunc mutemur in mente. Sed sciendum est quod lex in Evangelium, et aqua conversa in vinum, primo deferri [debet] ad architriclinum, quoniam in Ecclesia Dei, quæ in tribus ordinibus triplex habet triclinium, in figura doctorum principale videtur habere dominium. Cum enim archos Græce, princeps dicatur Latine, pastoribus Ecclesiarum nomen istud bene videtur convenire, quia super tres principales ordines dignitatum in triclinio Ecclesiæ solent habere principatum. Unde quia tunc spiritaliter ex aqua vinum est factum, quando mysterium Dominicæ passionis et crucis videbatur esse peractum, dignum fuit ut gratia, quæ prius in aqua latebat a [ac] vino, a filiis Ecclesiæ primum deferri deberet architriclino. Alioquin in eodem vino et aqua frustra nobis esset duplex gratia servata, nisi vinum illud ex aqua nobis huc, et sibi deferretur illuc, de quo scriptum est : *Tu autem servasti bonum vinum usque adhuc (Joan. 11)*. Tale quippe vinum non coriis putribus, sed novis potius debetur in utribus; quoniam bene sibi cavere debet omnis fidelium cœtus, ne in novos utres vinum faciat vetus. Quid autem per novos utres, nisi novi signantur homines, si tamen innovati per gratiam Dei omnipotentis, non novitatem corporis, sed novitatem habeant mentis? Qui enim per mortem crucis olim mortuos suscitaverat putres, ipse ad excipiendum sanguinem suum novos semper exigit utres, qui ad eandem formam in novum hominem renouentur a veteri, per quem innovati sunt Petrus, Paulus et cæteri. Unde, ne utres cordium nostrorum utribus illis dispares inveniantur, de quibus

Veritas : *Vinum*, inquit, *novum in utres novos mittunt, et ambo conservantur* (Matth. ix) : necesse est ut ex pruina cœlestis gratiæ, cum utre illo vitiorum nostrorum frigescent intestina, de quo scriptum est : *Factus sum sicut uter in pruina* (Psal. cxviii). Quia enim æmo potest internum habere decorem, nisi in vitiis habeat frigus et in virtute calorem ; dignum est ut unusquisque nostrum eundem divini dilectionis calorem habeat in se, de quo dictum est : *Conculcavit cor meum intra me* (Psal. xxxviii). Alioquin illud in Canticis clamare non valemus fudicialiter : *Surge, Aquilo, et veni, Auster* (Cant. iv), nisi totius malitiæ frigus sic internæ cogitationis excludatur a claustris, ut janua cordis clausa sit Aquiloni, et aperta sit Austro. Quapropter, quia divinis nequam placere valemus obtutibus, nisi frigus in vitiis et calorem habeamus in virtutibus, necesse est ut ad celebrandas nuptias Dei omnipotentis bonis moribus et probis actibus impleamus hydrias mentis, ut in mysterio crucis digne haurire possimus de illo spiritualis lætitiæ vino, de quo scriptum est : *Haurite nunc, et ferte architriclino* (Joan. ii).

Quia igitur satis superque jam impletæ sunt nuptiæ discumbentium, dum in convivio spiritualium verborum implevimus hydrias mentium, tempus est ut, ad repetendas jam prioris sententiæ metretas, de nuptiis et hydriis ad patriarchas revertamur et prophetas. Dignum quippe est ut sicut, per divini pietatis efficaciam, paulisper a lege vertebamur ad gratiam, ita nunc ad præconandum rerum omnium Regem, de vino ad laticem, et de gratia recurramus ad legem. Sed, licet nobis magna elicendum sit vi quidquid hauriendum est ex puteis Isaac et ex lege Moysi, tamen, quia severitatem utriusque semel sumus experti, iterum ad eos pristina debemus lectione reverti. Eandem enim vim super nos iidem habent prophetæ, quam super annulos et stipulam videmus in lapide de magnete, dum ad eandem formam cogimur iisdem obedire prophetis, qua festuca vel annulus servire coguntur potentiæ magnetis. Sicut enim ille ad se quadam admirandæ virtutis contrahit arte quidquid sibi de his adversa obvia-verit parte, ita et nos pro peragendo negotio antiquo, ad eosdem prophetas contrahi videmur ex obliquo. Proinde ne, in exsequenda propositæ rationis theoria, Joseph a duobus aliis longius digrediat a via, necessarium est ut jam eo citius debeat aliis sociari duobus, quo numero et mysterio subvenire debet ambobus. Iidem enim viri eo magis digni sunt humanæ servitutis ministerio, quo pauci numero et plures fuerunt mysterio, quoniam bene nobis utriusque Testamenti gladius innuit biceps quod in eis intellectus est multiplex. Unde, quoniam sub unius professione fidei multiplex in eis fuit gratia Christi, dum aliud officium erat illi, et aliud isti ; necesse est ut apud nos pensare diligenter studeamus quid ab unoquoque eorum digne sperare debeamus. Patrocinio enim eorum et gratia Dei alio modo indigemus nos, et alio Judæi, quoniam in mysterio crucis *inter nos et illos tantum chaos videbi-*

tur esse formatum (Luc. xvi), ut neque nos ad illos, nec illi ad nos velint habere meatum. Quapropter, ne cum eisdem Judæis famem patiamur *et canes* (Psal. lvm), in mysterio crucis a vero Joseph quotidie nobis spirituales quærendi sunt panes, ut sicut ille cum medulla tritici, vel cum panibus occurrat fugienti, sic Isaac et Moyses aquam cœlestis eloquii sitibundæ deferant menti. Sciendum est enim quod, sicut verus Joseph quondam pane illo spiritualiter nos, et carnaliter pavit Hebræos, de quo propheta David : *Pane cœlestis saturavit eos* (Psal. cxv); sic verus Isaac et verus Moyses aqua illa cœlesti spiritualiter nos et figuraliter potaverunt Judæos, de qua scriptum est : *Aqua sapientiæ potavit eos* (Eccli. xv). Et ideo necesse est nobis ut, sicut verus Joseph per mysterium crucis manna illud cœleste quotidie dat nobis, fidei dentibus ruminandum, de quo Psalmographus : *Pluit* (inquit) *manna ad manducandum* (Psal. lxxvii); sic verus Isaac et verus Moyses sitim illam animarum nobis debeant emendare viritim, de qua scriptum est : *Posuit flumina in desertum, et exitus aquarum in sitim* (Psal. cxvi). Adhuc etiam necessarium est ut, sicut verus Joseph mysterio cœlestis sacramenti in horreo Ecclesiæ quotidie cibare nos solet ex adipe frumenti, sic bina vel terna spiritualis intelligentiæ metreta potare nos velit Isaac de puteis et Moyses de petra. Taliter quippe, sicut interioris oculi potest dignosci perspicacia, in his tribus viris triplex nobis occurrit gratia, dum per gratiam ejus qui animam satiabit inanem duo nobis offerunt aquam, et tertius panem. Sed, licet unius generis cibus pro qualitatē hominum sæpe non conveniat tribus, nobis tamen ostendendum est hic devotione singulari, et ratione communi, qualiter in mysterio crucis unus omnibus, et omnes conveniant uni. Unde, quoniam in illo solo nostra fides et nostra est spes cujus figuram habuit Joseph, Isaac et Moyses, orandum nobis est ut, sicut verus Joseph per mysterium crucis quotidie nos pane illo pascit in præsentis Ecclesiæ domo, de quo scriptum est : *Panem angelorum manducavit homo* (Psal. lxxvii); sic verus Isaac devotioni nostræ ita se velit exhibere devotum, ut ex puteo sanguinis sui cœlestis gratiæ nobis tribuat potum, quatenus per verum Moysen fidei, spei et charitatis, trino sublevati remigio, præsentis sæculi mare sicco possimus transire vestigio : ita ut per passionem ejus et crucem semper mortificemur in corpore, et vivificemur in mente, cujus mortem Joseph in carcere, Isaac in ariete, et Moyses præfiguravit in serpente. Quod ipse nobis præstare dignetur, qui cum Patre et Spiritu sancto vivit et regnat in sæcula sæculorum. Amen. Quia enim jam a nobis concludendum est prope quidquid proposuimus de Joseph, et Isaac, et Moysese, considerandum est quid sermo Dei, qui est efficax et vivus, novissime hic unus operetur in tribus ; sicque sermo noster, quasi post devictam curæ sæcularis umbram vel turbam, in Christo Jesu ad ipsam perveniet summam.

INCIPIT LIBER SECUNDUS

DE INVENTIONE S. CRUCIS

CAPUT PRIMUM.

Beata Helena, ejusque filius Constantinus Magnus, a Deo obtinuit gratiam.

Quamvis non possit esse incognitum quod post passionem Domini lignum Dominicum a Judæis diu erat absconditum, dignum tamen est ut ad prædicandam ejusdem sacratissimæ crucis victoriam, quando vel a quo inventa sit, revocemus ad memoriam. Beata igitur Helena Trevirorum quondam indigena civitatis, post gratiam baptismatis operibus cœpit insudare pietatis, quia cum perfecta in fide, et perfectior in charitate, nobilis erat genere, sed nobilior sanctitate. Nobilitate etenim morum suorum nobilitatem præcallebat aliorum, sciens videlicet quia hæc est nobilitas indubitata, quæ bonis moribus probatur ornata. Unde et ex semine senatorum nobilium nobilem quemdam generavit filium, qui secundum luminare majus, quod videtur præesse diei, splendor fuit imperii in his quæ erant sæculi et in his quæ Dei. Quapropter, ut divina sibi præordinavit sanctio, non incongrue Constantinus a Constante vocabatur et Constantio, seipsum scilicet erga Deum majorem constantiam habere demonstrans, quam iidem parentes sui Constantius haberet ant Constans. Sed licet secundum dignitatem sæculi nobilis esset ex semine patris, nobilior tamen in his quæ Dei sunt erat ex progenie matris, dum post acceptam gratiam Dei viventis, nobilitati corporis nobilitatem prætulit mentis. Post gratiam quippe baptismi, qua utrique superno reconciliati sunt patri, eadem virtus quæ data est filio, dabatur et matri, quia si historiam utriusque velimus considerare subtilius, Deum quem coluit mater, colebat et filius.

CAPUT II.

Ab Helena matre Syriam; a Constantino filio Romanam atque Græciam, conversas esse, ipsique solis inventiendæ crucis gratiam commissam esse.

Postquam ergo filius per Silvestrum pontificem hanc gratiam recepit ab Omnipotente, ut in piscina salutis a lepra in corpore et a vitii mundaretur in mente: continuo, ut et alios educeret de lacu miseriæ et de luto factis (Psal. xxxix), fidem sanctæ Trinitatis tam Romanis cœpit intonare quam Græcis. Qui licet in fortitudine et major esset in virtute, æqua tamen lance pro Judæorum ac gentilium studuit laborare salute, dum quasi medius discurrens inter Judæos gentes, revocare cœpit incredulos, confortare credentes. Interim autem, dum tali devotione mundum sibi et se Deo subiecit, hac et illac mater illius similiter fecit, ex intimo scilicet cordis inde crebra trahens suspiria, quod Christianæ fidei tam diu prius repugnavit et Syria. Proinde mater et filius eo studiosius secuti sunt præcepta vitæ, quo

A gratia, quæ data est unî, dabatur utrique: dum, sicut utrisque cœlestis inspiraverat Pater, fidem quam prædicabat filius, prædicavit et mater. Cum enim pro capiendis hominibus sua utrobique tenderent retia, continuo ad fidem Christi Roma trahebatur et Græcia. Insuper etiam, ne aliarum gentium corda, quasi a fide jejuna, desicerent in via, per matrem conversa est Syria, et per filium Romania. Unde, cum ex tam bonis operibus, et mater proba esset et filius probus, mirum non est quod gratia, quæ servata est uni, servatur ambobus, dum pro inquirendo mysterio ligni salutaris utrisque præcæteris servata est gratia singularis. Ex antiquæ enim Divinitatis consilio inventiendæ crucis officium matri huic servabatur et filio, ut uterque eorum hoc ex divina gratia percepisse se nosset, quod ante se alius habere non posset. Unde, cum studio amborum inventum sit crucis Dominicæ vexillum, dubium est utrum in hac inventione illam præferamus aut illum: maxime cum ad hanc inquisitionem tam diu eis esset consiliarius unus ex mille, usquequo ad effectum ejusdem operis illa pervenisset ac ille. Per internum enim inspirationis Dominicæ suum, eidem inventioni filius præbuit ortum, et mater occasum; quia, dum ad hanc inquisitionem uterque eorum se fecit acclivem, filius imponebat originem, et mater finem.

CAPUT III.

Constantinus contra barbaros signo crucis se armavit, et secundum signum quod in cælo vidit hostes prostravit et vicit.

Verum cum cœlesti solummodo notum sit Patri quare sacratissimæ crucis inventio filio huic servaretur et matri, dicendum est nobis qualiter arcenum antiquæ Divinitatis consilium ad inquirendum lignum idem Dominicum matrem provocasset ac filium. Quodam ergo tempore, non modica multitudo barbarorum fines ubique cœpit devastare Græcorum, dum, quasi in apertam prorumpens apostasiam, totam pene solebat occupare Romaniam, Constantinus autem nondum Deum timens, sed homines reveritus, se contra hostes suos sicut miles armavit emeritus, dum die noctuque cum suis cogitare cœpit ac recogitare qualiter aut quomodo eos inde posset propulsare. Sed cum inde singulis noctibus et singulis anxietur diebus, sicut semper anxia cum trepidis mutat sententia rebus, tandem pro declarando crucis sacratissimæ ligno contra inimicos suos, tali divinitus relevatus est signo. Quædam igitur nocte in strato suo quiescens, signum crucis in cælo vidit, et post hujusmodi visionem statim in hunc sensum vocem de cœlestibus audivit, scilicet quod in die belli, et in tempore pugnandi,

per hoc signum victoriam deberet habere triumphandi. Unde, licet adhuc paganus existisset, et de mysterio crucis nondum quidquam instructus fuisset, continuo tamen ad eandem formam, quam in cœlo videbat, aliud signum informari faciebat. Et cum dies accidisset opportunus, in quo virtutem crucis ipse crucifixus erat ostensurus ad comprobandum cœlestis gratiæ signum, ante aciem Constantini idem deportatum est lignum. In quo confietu, licet alter contra alterum obfirmatam haberet faciem, fortissime tamen acies impugnavit aciem, quoadusque acies immensa suorum per virtutem crucis aciem debellaret adversariorum. Cum enim tirones emeriti hac et illac ad arma fuissent intenti, et circa ripam Danubii pars parti, et gens occurreret genti, continuo, ut divina gratia sibi prius in visione monstravit, in virtute crucis hostes suos ex parte peremit, et ex parte fugavit. Sic igitur, postquam ad laudem Divinitatis et gloriam per virtutem crucis meruit habere victoriam, illam divinæ promissionis gratiam bene habet in se expertam, de qua scriptum est : *Odientes eum in fugam convertam (Psal. lxxxviii). Quia enim non relinquit Dominus virgam peccatorum super sortem justorum (Psal. cxxiv)*, ea die bene declaravit in virtute suorum, dum per virtutem crucis ipse eos a barbaris voluit liberare nationibus, de quo scriptum est : *Confirmat autem justos Dominus (Psal. xxxvi)*. Sed licet ipsi nondum justi fuissent in oculis hominum, erant tamen justi ante Dominum; quia jam tunc eis appropinquare cœperat illa cœlestis gratiæ medela, per quam incessuri erant in omnibus mandatis et justificationibus Domini sine querela (*Luc. i*).

CAPUT IV.

Constantinus signo crucis victoriam consecutus cum esset, cœpit primum ab idolorum cultoribus crucis mysterium perquirere; baptizatus autem dein a Silvestro, Christi fidem per totum orbem prædicari fecit.

Constantinus igitur post fugam hostium, et victoriam suorum, de mysterio crucis inquirere cœpit a sacerdotibus idolorum, ac si illi, qui nondum fuerant virtutem sanctæ crucis experti, aliquid ei possent inde dicere certi. Audientes autem hoc pauci Christiani qui tunc aderant ibi, quædam de adventu Filii Dei primo prædicaverunt sibi ac deinde mysterium passionis ejus et crucis retextentes ordine pleno, narraverunt ei omnia quæ facta sunt de Jesu Nazareno. Constantinus autem, ad placandum totius operis opificem, a quo confirmatus et baptizatus in nomine Domini, discere cœpit quid vel Deo deberet aut homini. Novum quippe habitum et novum assumens animum, in fonte Salvatoris duo genera cœpit medicaminum; dum pro eo quod effundere noluit sanguinem innocentem, lepra deseruit corpus, et vitia mentem. Proinde confusus in virtute divina contra vitia carnis bella gerebat intestina; quia dum in seipso formam Divinitatis altius impressit, bellum, quod ante cum hostibus habuit, postea cum vitiis gessit: postquam enim di-

A missa sunt ei peccata multa, quoniam dilexit multum (Luc. vii), continuo ad unius Dei conversus est cultum; quia, ne diversis idolis ultra sacrificaret in templo idolorum communi, non multis postea diis voluit sacrificare, sed uni. Ab illo quippe die coram Deo nolens facere reum, in personis trinum, et in majestate unum adoravit Deum, dum in amore Conditoris cor ejus eo magis erat innixum, quod nihil aliud scire voluit, nisi *Christum Jesum, et hunc crucifixum (I Cor. ii)*. Sic igitur, cum quotidianis profectibus de virtute in virtutem, et de salute cresceret in salutem, factum est ut in orbe terrarum eo fieret ubique potentior, quo in servitio Conditoris cœpit esse ferventior. Unde, quia cogitatione humilis, et operatione fidelis servivit in terris, cui angeli famulantur in cœlis; ideo pro hac novæ conversationis executione fideli factus est thronus ejus, sicut dicitur *cœli (Psal. lxxxviii)*. Sed quia sic per fidei cultum et boni operis fructum Christianis intulit gaudium, et idololatris luctum, ideo et nos majores gratias pro eo agere debemus gratiæ Conditori, quo fidelis ipsius et sibi proficiebat et nobis. Totum enim orbem ad eandem pene perduxerat fidem, qua [per] beatum Silvestrum pontificem ipse instructus, pridem sciens videlicet quia, sicut virtus totius vestimenti pendet in stamine, sic in fide Christi tota salus pendet animæ.

CAPUT V.

C Constantinus matrem suam B. Helenam, pro inquisitione ligni Domini, Jerosolymam misit, quæ ubi eo pervenisset, magno studio est de sancta cruce apud Judæos percunctata.

Igitur cum per arcanum antiquæ Divinitatis archisterium Constantinus imperator Romanum quondam rexisset imperium, ob fidei semen hac et illac ubique spargendum, de gente in gentem, et de regno transivit in regnum (*Psal. civ*); dum pro fidelibus hilaris, et pro infidelibus tristis, fidem sanctæ Trinitatis illis insinuavit et istis. Interim autem, cum tali modo pro Judæis laboraret ac gentibus, lignum Dominicum inquirere cœpit a sapientibus, et studiosius scilicet cupiens ejusdem crucis venerari memoriam, quo per eam ab hostibus suis antea meruit habere victoriam. Sed quoniam ipse pro fide Christi et negotiis imperii animum suum in plura divisit, ideo beatam Helenam matrem suam pro se Jerosolymam misit, ut eo studiosius ibi Dominicam inquireret crucem, quo ad hanc inquisitionem ipsum crucifixum ostensorem haberet ad ducem. Beata igitur Helena sapienti usa consilio, statim interius Deo et exterius obedit filio; dum non solum valida manu pro eadem inquisitione Jerosolymam ivit, sed etiam a Judæis, ubi lignum Domini cum esset, diligenter inquisivit. Quæ enim de vitiis ad virtutes jam tunc bene operando transivit, non immerito thesaurum illum Divinitatis inquisivit, inquisitum invenit, inventum custodivit. Unde ut et nos cum ea quasi de tenebris properemus ad lucem, dicere debemus qualiter ipsa eandem invenit

crucem, ne quis audientium sic unquam insipiens fiat, ut postea se dicat ista nescire, cum sciat. Eligens ergo sibi de Judæis viros numero mille, inquisivit ab eis quid de eo ille sentiret aut ille; sicque omnes una eademque ratione videns esse contentos, denuo de eis cœpit separare quingentos. Qui, licet instructi essent lege divina, nesciebant tamen quid de eis vellet facere regina, nisi quantum inde Judas unus ex eis cæteris poterat enarrare Judæis. Unde et ipse justam eis inde reddens rationem: Ligni, inquit, Dominici vult facere quæstionem. De quo tamen nihil omnino dixerat esse conscriptum, nisi quantum a patre suo vel avo sibi fatebatur esse prædictum. Proinde recordatus patris et avi veteris, sententias eorum cœpit enodare cæteris, Judæorum scilicet ac gentium populis enarrando duobus quidquid inde de parentibus percepit ambobus. Dixerant enim sibi, quod ipse et omnis posteritas illius hoc nosse poterat, quod quodocunque inquisitio ligni fieret, genus eorum amplius regnare non valeat, sed regnum eorum transferendum esset in salutem credentium, de quo scriptum est: *Domini est regnum et ipse dominabitur gentium (Psal. xxi).*

CAPUT VI.

Beata Helena morte plectendos ignique Judæos illos cremandos censet, qui S. crucem ostendere nollent, Judamque in lacu septem diebus servari præcipit.

Regina autem revocans ad se omnem Judæorum cohortem, vitam eis proponebat ac mortem, vitam scilicet, si lignum crucis ostenderent, mortem autem si demonstrare contemnerent. Sed cum corda eorum ad hæc indurata fuissent, et ea quæ sciebant se nescire dixissent, eo celerius eos quæ dicenda erant dicere cogebat, quo citius ab eis voluit scire quod nesciebat. Sed cum veritas rei ab eis nulla ratione posset investigari, continuo jussit omnes igne cremari, ut vel sic eos cogeret monitis obedire divinis, quos ad hoc nec blandimentis poterat provocare nec minis. Judæi autem sibimet inde timentes, et vivere potius quam mori cupientes, tandem, ad ostendendam sibi veritatem nudam, pro se omnibus tradiderunt Judam. Quem cum nec minis terrere, nec blandimentis ad hoc posset allicere, ut veri aliquid inde vellet dicere, continuo suscipiens de omnibus unum, per septem dies jussit eum in lacu servari jejunum, usquequo, septem diebus evolutis, ea ratione inde se postulari educi, ut debitam servitutem Dominicæ impenderet cruci. Qui cum ad hæc verba de lacu fuisset eductus, continuo Christianis gaudium, et Judæis ortus est luctus; quoniam omnes Judæi, qui convenerant ibi, invidebant nobis, et timebant sibi. Sed ille, qui est *salus nostra in tempore tribulationis (Psal. xxxvi)*, misertus eis, et misertus est nobis, dum conversus ad nos, et reversus ad eos, ea die voluit lætificare Christianos, et illuminare Judæos.

CAPUT VII.

Judas dein ex lacu extractus, facta ad Dominum oratione, tres cruces invenit; cruci autem Domi-

nica mortuus ibi resuscitatus testimonium perhibuit.

Pro hac igitur causa, cum illuc, ubi locus erat Calvariæ, undique concurrisset turba plebis bifariæ, contrahere pars cœpit ad partem, ne per Judæorum impietatem ars deluderet artem. Judas autem inter cæteros stans in conspectu filiorum hominum, ex intimo cordis orationem hanc fudit ad Dominum, quatenus ipse sibi monstrare dignaretur ubi esset crucis Dominicæ fossa, qui Moysi quondam patris nostri Joseph ostendere dignatus est ossa. Sed, quoniam ejusdem loci certum non poterat invenire vestigium, nisi divina pietas celeste aliquid vellet demonstrare prodigium, ideo ad informandam non credentium spem et credentium fidem subito locus commotus est idem. Insuper etiam ad declarandum Dominicæ crucis lignum, aliud continuo secutum est signum, dum ad edomandum cor Judæorum indomitum, statim de eodem loco fumus ascendit aromaticum. Judas autem, qui prius inter spem pendebat et metum, pro mœnore cœpit habere gaudium, et pro gaudio fletum, gratias videlicet agens Deo in universis quæ gloriose fiebant ab eo. Deinde ad terram se inclinans humiliter, fossorio arrepto, fodere cœpit viriliter: sed et alii post alios tam diu cum eo fodere cœperunt usquequo pro una cruce, quam quærebant, tres pariter invenerunt. O quam mira et inaudita res, quod crux una quærebatur, et inventæ sunt tres, quamvis pro illuminandis fidelium animabus multo pretiosior esset una duabus! Unde mirum non est quod idem Judas inter alios sollicitatus est primus quid sibi agendum esset ex crucibus tribus, quoniam, sicut ex Synagoga Judæorum plures affirmavere Judæi, duæ cruces erant latronum, et tertia Dei. Sic igitur cum inter tot cruces Judas ipse nescisset cujus aut cujus illa vel illa fuisset, continuo mortuus quidam resuscitatus ibidem, præ cæteris crucibus cruci Dominicæ magis adhibebat fidem. Nec enim humanæ ignotum esset solertiæ quid honoris ac reverentiæ duabus deberet aut tertiæ; ideo postquam eundem mortuum ad unam et aliam crucem populus inaniter admovit, continuo tertiæ admotus, virtutem sanctæ crucis agnovit, posteaquam duabus illum crucibus turba pedestris in vanum porrexit, statim appositus est tertiæ, et surrexit. Unde non immerito Deum benedixerunt cuncti, quibus virtutem ligni Dominici resurrectio testabatur defuncti, merito etiam defunctus idem ei præ cæteris benedixit, qui eadem die mortuus fuerat, et revixit.

CAPUT VIII.

De testimonio, quod sancta crux habuit cum a vivis, tum etiam defunctis, et de spiritali gaudio beata Helenæ.

O pretiosum et admirabile lignum! o lignum angelico et humano præconio dignum, per quod dum antiqua Divinitas et vitæ reddidit mortuum, et liberatum captivum, bene declaravit quia lignum illud non mortuum videbatur, sed vivum! O crux sacra et

venerabilis! o crux gloriosa et admirabilis, cui ut debitus honor exhiberetur a cunctis, præconium habebat ex vivis, et testimonium ex defunctis! O inæstimabilis dilectio charitatis, o ineffabilis dispensatio divinæ pietatis, quæ per arcanum antiquæ Divinitatis consilium, in mortem crucis pro homine Deum, et pro servo tradidit Filium, ut post devictam ejusdem mortis acerbiter, servus libertatem, et filius reciperet hæreditatem! Videlicet eadem sacratissima crux humano non indigeat præconio, quæ propheticæ et evangelicæ ultro commendatur testimonio, dignum tamen est ut nos eo studiosius laude prosequamur immensa, quo in ea salus nostra quodam videbatur esse suspensa. Hæc enim est illa crux, quæ sub Judaica detenta diu captivitate, ab Helena regina hodie probatur inventa; ut et nos hoc exemplo commoniti, in illius forma studeamus inveniri. Hæc est illa crux, in qua Dei Filius exaltatus, traxit omnia secum (*Joan. xii*), de quo angelus ad Mariam. *Ave*, inquit, *gratia plena, Dominus tecum* (*Luc. i*). Hæc est etiam illa sacra et celeberrima crux, in qua lux illa pependit, quæ dixit: *Fiat lux, et facta est lux* (*Gen. i*), ut ipse nos secum ad æternam perduceret lucem, qui pro nobis subire dignatus est clavos, lanceam et crucem. Hæc est illa crux, quæ, sicut sacræ Scripturæ testantur sacramenta, a beata Helena regina prædicatur inventa, evangelicis videlicet verbis hodie in ea completis, quibus dicitur: *Petite et accipietis, quærite et invenietis* (*Joan. xvi*). Sed, quam læta vel hilaris eadem regina hodie fuisset effecta, quando crux Dominica sursum de terra videbatur erecta, nullus omnino poterit scire, nisi qui in libro vitæ septem signacula solus novit aperire. Unde ut quod bono inceptum est omne bono clauderetur et fine, dignum fuit ut pulcherrimum illud donum pulcherrimæ primæ deferretur reginæ, quatenus gratiæ cœlestis archisterio prior esset in dono, quæ major erat imperio.

CAPUT IX.

Quanto cleri et populi studio et alacritate exceptum sit vitale crucis lignum.

Interim autem, dum per salutare mysterium respexit Dominus super filios hominum (*Psal. xxxii*), turbæ concurrentium populorum in hymnis et confessionibus benedicebant Dominum: insuper etiam pro salutando ejusdem salutaris gratiæ iocundo, continuo facta est lætitia magna in populo. Exclusa enim antiqua Judæorum perfidia, spiritalis ibi cantici cithara et lyra, tympanum resonavit ac tibia; quoniam ut nullius professionis aut ætatis congrua ibi deesset personæ, illuc vicinus et incola, peregrinus occurrit et advena: ut sicut nullus eorum a culpa videbatur immunis, sic eadem gratia singularis omnibus possit esse communis. Quantus ibi concursus esset gentium et populorum lætitia, percipere non potest auditus aurium, nec visus oculorum; quoniam omnes qui aderant, tantum ibi gaudium, tantumque habuere tripudium, ut propter videndi

desiderium ea hora comedendi etiam dimitterent studium. Ubi, dum alter alterius invadebat velocitati, æmula fiebat charitas charitati, quando ad videndam ejusdem cœlestis mysterii dignitatem, charitas cœpit retardare charitatem. O laudabile divortium, et admirabile commercium, in quo cursus velocium cursum retardavit inertium, ubi licet velociores quique retardare viderentur inertes, utriusque tamen gratiæ Dei nequaquam videbantur expertes. Sed, quia nondum fuerant virtutem sanctæ crucis experti, ideo iners veloci, et velox adhærebat inertis, ut alter alteri eo minus videretur inertior, quo ad currendam viam alter altero volebat esse solertior. Sicut enim contristari cœperant Judæi, dum in ligno Dominico viderunt gloriam Dei; ita Christianus gavisus est populus, quando idem cœlestis mysterii visus est locus. Ibi procul dubio alacres ac flebiles, ibi fortes quique convenere vel debiles, dum per diversas utrarumque partium sortes, flebilibus adunati sunt alacres, et debilibus fortes. Ibi etiam cæci et claudi divinæ coadunati sunt laudi, ac si aliquis eos verbis illis evangelicis invitaret illuc, quibus dictum est: *Cæcos et claudos introduc huc* (*Luc. xiv*). Præterea, ubi surdi quilibet ac muti, propriæ ibi insidiabatur salutis, dum pro gratia illius advenere illuc devoti, qui surdos fecit audire et mutos loqui (*Marc. vii*). Unde, quoniam ad videndum crucis sacratissimæ loculum, clerus undique post clerum, et populus occurrit post populum, mirum non est, si tanta multitudo populorum, quasi de gyro vertebatur in gyrum, ubi ex collisione turbarum vir impigit mulierem et mulier virum. Ubi enim clerus et populus agmine conglobati sunt miro, quid profuit si vicinus inibi et vir uxori, et uxor adhæserat viro, maxime cum uterque eorum inibi divino submissus honori, et uxor viro, et vir invideret uxori? Pro salutando etenim thesauri ejusdem pretiosissimi loculo strepitus fiebat in clero, tumultus in populo, dum pro festina visitatione ejusdem superni germinis, et divini seminis sudor erupit in viris, pudor in feminis. Ubi licet hæc et illac populus viocretur stare pro muro, adhuc tamen pater occurrit cum filio, mater cum puero: quibus licet infans vagiens domi servaretur in canis, ab eadem tamen lætitia nullus eorum esse volebat immunis. Ut enim alter præ altero vitale cerneret mysterium, alter alterius cœpit impedire desiderium: quia, sicut in exsequiis charorum alter præ altero pia devotione jungitur ad feretrum, sic ad divinum illud obsequium alter alterum studuit prævenire per alterutrum. Ibi quippe alter alteri longam fecerat moram, dum ab hæc gratia videnda alter alterum ab hora cohibebat in horam; quia, licet ad hoc spectaculum concurreret omnis sexus et ætas, soliti tamen incessus quilibet illorum excessit metas. Unde quantum mœroris habuerunt omnes qui aberant, illi solummodo poterant scire, qui aderant: maxime cum eo majori tristitia illi absorberentur, qui aberant, quò ampliori lætitia

viderant illos tripudiare qui aderant. Sed nemo fortasse de his quibus cœlestis magisterii disciplina præfuit, in consilio iustorum et congregatione (Psal. cx) ibidem defuit, quoniam major eum inde pœna constringeret, siquidem ibi de eodem conventu deesse contingeret. Ibi enim alter alterum eo studiosius ad illud cœpit prævenire spectaculum, quo alter præ altero divinum voluit spectare miraculum, ubi crux sacratissima Dominici sanguinis liquore cruenta ab Helena regina divinitus legitur esse nudata.

CAPUT X.

*Quemadmodum de S. crucis honore etiam nobis gaudendum, et quid inter Christianos et Judæos in-
ersit.*

Verum licet nos cum illis ea die corporaliter non essemus, eodem tamen gaudio quo illi jam nos gaudere debemus; quia licet corporali præsentia ibi fuisset absentis, in corpore tamen Christi eis quodam modo videbamur esse præsentis. Participation enim spiritualis lætitiæ et exultationis ea die nos illis, et illi aderant nobis, quoniam in unitate Ecclesiæ cum eis ipse nos habebat in se; qui de electis suis ad Patrem, Volo, inquit *ut sint unum in me, sicut et ego in te* (Joan. xxi). Ecce quàm fortunatum, imo quod fortunatius est omnium fortunio, quod Deo et homini sic una unio, et sic communis exstat communio, ut eandem unionem homo habeat in Deo, et Deus in homine, quam corpus in capite, vel caput in corpore. Quia enim caput Christi sit Deus, et caput Ecclesiæ Christus, inde permaxime probari potest, in quo dicitur: *Qui adhæret Domino, unus spiritus est* (I Cor. vi). Unde scriptum est quod Judæi, a Christianis in hac unione divisi, a corpore Ecclesiæ prorsus videntur abscisi, quoniam de mysterio crucis et incarnationis Christi aliud sentiunt illi, et aliud isti. Sicut enim nos, pro informandis fidelium animabus, tres personas credimus et unum Deum adoramus, ita Judæi econtra se in aliam formam male credendo transmutant, dum in Deo unam personam adorant, et duas alias refutant. Sed notandum est quod, licet alio modo credant Christiani, et alio Judæi, uterque tamen cultum unius habent Dei, quia, quamvis de mysterio crucis aliud sentiat Christianus et aliud Judæus, ab utroque tamen unus colitur Deus. Sed, quoniam in morte Salvatoris unus innocuus, et alius est reus, non immerito gaudere debet Christianus et lugere Judæus, ut ex bonæ vel malæ arboris fructu, pro mysterio crucis, unus sit in gaudio, et alius in luctu. Et bene quidem credentibus convenit et non credentibus, ut et illi *gaudere cum gaudentibus, et isti debeant flere cum flentibus* (Rom. xii), quoniam, ut Apostolus dicit: *Verbum crucis pereuntibus stultitia est: his autem qui salvi sunt, id est nobis, virtus Dei est* (I Cor. i). Unde mirum non est quod, sicut in credentibus risum illum in futuro videbitis, de quo Veritas: *Beati, inquit, qui nunc flent, quia ridebitis*

(Luc. vi); sic in incredulis risus ille quandoque videbitur, de quo scriptum est: *Risus dolore miscbitur* (Prov. xiv). Et ideo, ut nos gaudium illud spiritale hominis semper meritis affectemus, de quo Jacobus: *Omne, inquit, gaudium existimate, fratres, cum in varias tentationes incideritis* (Jac. i), orandum est ut per gratiam Divinitatis plenum illud gaudium semper maneat in nobis, de quo Veritas discipulis: *Gaudium inquit vestrum nemo tollet a vobis* (Joan. xxii).

CAPUT XI.

De comparatione Constantini et Helenæ matris ejus.

Ergo cum aliquantulum jam sumus sententiæ prioris obliti, dum perfidiæ Judæorum justa ratione conabamur obniti, dignum est ut, sicut in abscon- sione ligni Dominici duritiam illorum satis sumus experti, ita nunc ad Constantinum et Helenam pristina debeamus oratione reverti. Ipse enim signi cœlestis instructus archisterio, primus omnium inquirendæ crucis ardebat desiderio, sed tamen nunc bonæ voluntatis affectum mater illius perduxit ad effectum. Sciendum est namque quod, postquam per bona opera oratio eorum facta est munda, in inquisitione ligni salutaris ille factus est primus, et illa secunda. Quia licet inveniendæ crucis una duobus esset intentio, filium tamen inquisitio, et matrem nobilitavit inventio. Dum enim eidem inquisitioni uterque operam dedit, lignum crucis filius inquisivit, mater invenit, quæ, dum pro eadem causa terrarum cœpit rimari profunda, inventionem facta est prima, et in inquisitione secunda. Unde licet æterno non incognitum sit Patri utrum majorem reverentiam debeamus filio an matri; nos tamen in ipso, qui semper vota respicit humilium, majoris meriti credimus matrem esse quam filium. Sed tamen aliquam reverentiam inde debemus utrique, quod jam uterque eorum præmia sortitus est vitæ: quamvis, *sicut stella ab stella differt claritate* (I Cor. xv), sic mater a filio meritum differat enormitate. Si enim gesta utriusque velimus pensare subtilius, coram Deo majoris pretii creditur mater esse quam filius; quia, postquam utrique cœlesti reconciliati sunt [Patri], in construendis ecclesiis Dei magna cura filio, sed major inerat matri. Quamvis enim filius multas ecclesias in Græcia construxisset ac Roma, quibus in thesauris et allodiis multa regalia contulit dona; mater tamen, ut adhuc diversa sanctorum testantur martyria, multo plures ecclesias in Galliis ædificavit ac Syria. Quapropter ecclesiæ in honorem ejus Deo ubique sacratæ bene testantur quanta coram Domino polleat sanctitate; maxime cum bene sciat sola Divinitatis antiquæ scientia qualis aut quanta sit sanctitas ejus et magnificentia. Unde, cum virtus sanctitatis ejus sit tanta, ut merito inter alios sanctos et ipsa numeretur sancta, mirum non est quod, sicut catalogus sanctorum solet ubique testari, festività ejus a nobis annua semper debet revolutione celebrari. Sed

quoniam in eodem catalogo de filio ejus nulla est mentio, sed magis memoria illius omnibus modis inibi obliteratur silentio, ideo ut in regione vivorum et ipse compleat Deo, necesse est ut oratio fiat ab Ecclesia ad Deum pro eo (1). Cum enim in presentis ecclesie domicilio festiva solemnitas officium matris potius debeat quam filio; ideo in agendis mortuorum providendum est cunctis, ut memoriam filii studeant habere cum defunctis. Proinde ad reconciliandum nobis Deum Patrem, non jam eundem filium debemus orare, sed matrem, quatenus ipsa suae sacratissimae intercessionis auxilio coram Deo nobis suffragetur et filio. Quia enim multa sunt mala quae fecimus, ideo nos et illum studiosissime debemus ejusdem mulieris commendare precibus, quamvis dubium non sit quin pro filio suo eo studiosius oret mater ipsa, quae genuit, quo idem filius non in vitiis, sed in virtute consequitur. Et non immerito quidem nos et illum eidem debemus commendare viduae, ut pro nobis et illo Deum exorare velit assidue, maxime cum ad obsequium suum inde nos magis possit habere spontaneos, si cum eodem filio suo precibus suis domesticos tuatur et extraneos. Quia enim sententia illa rebus est magna, et verbis exigua, in qua dictum est: *Mullum valet deprecatio justis assidua* (Jac. v), necesse est ut ipsa pro nobis et filio suo jam eo supplicare dignetur humiliter, quo justior enarratur mater esse quam filius. Unde ut nobis et illi bene sit in praesenti saeculo et in futuro, pro nobis et illo Deum semper orare debemus in obscuro, quatenus gratia quam electis suis hic praeparavit et ibi, nunquam nobis possit deesse nec sibi. Adhuc etiam, ne unquam animabus nostris desit requies, aut corporibus quies, pro nobis et illo Deo supplicare debemus per singulos dies, ut ipse, qui dives est in promissis, et ditior in donis, secundum divitias gloriae suae sibi misereatur et nobis. Sed quoniam ipse post mortem suam diu fortasse jam luit, si quod in eo peccatum ante mortem fuit, dignum est ut pro nobis ipsis Deo semper eo propensiori supplicemus oratione, quo jam ille fortassis est in requie, et nos in labore. Et quoniam ipse futurae quietis plenariam nondum habet perfectionem, sed nobiscum potius meliorem adhuc sperat invenire resurrectionem, orandum est nobis ut ipse qui per sanguinem suum vivificae crucis voluit sanctificare vexillum, ad perfectam requiem nos perducat quandoque et illum. Sciendum est enim quia licet ille talis ac tantus non sit ex imperfectione meritorum, ut digne computari possit in numero sanctorum, vere tamen et absque omni dubitatione partem habebit in consilio justorum et congregatione (Psal. cx). Et non immerito quidem, quia licet Philippus et Caius, duo hi solummodo reges ante illum, Christianus primus erat ex cunctis imperatoribus et

A regitus qui Romani orbis monarchiam studiosissime divinis mancipavit legibus. Unde quoniam hujusmodi operibus effugavit a se omnem potestatem inimici, non immerito, etsi non sanctus, justus tamen poterat dici; quoniam ad exemplum justis illis Deo semper vivere cupivit, de quo scriptum est: *Justus ex fide vivit* (Galat. iii). Si quis enim in historiis gesta illius diligentius quaerat, bene videbit quod idem vir, etsi non sanctus, tamen justus erat; quoniam exemplo justis illius vitiis erat infirmus, et virtute robustus, de quo dicitur: *In memoria aeterna erit justus* (Psal. cxi). Et quoniam mater ejus et ipse virtutes habuerant mille, non immerito justa fuit illa, justus et ille; sed justior illa. Unde mirum non est quod, sicut filius tyrum justis illius in aeternum habebit, de quo scriptum est: *Justus ut palma florebit* (Psal. xcvi); ita et mater diversarum virtutum gratia formosa, non jam defloris ut spina, sed pulchra videtur ut rosa. Sed licet pro diversa qualitate meritorum rosae sint martyr, etc., lilia confessorum, tamen, quia per mortificationem vitiorum corda eorum vitiis erant sterilia, et virtute generosa, non immerito jam filius florebit ut palma, et mater ut rosa. Adhuc etiam per antiquae Divinitatis consilium filius ut oliva, et mater florebit ut liliolum, quoniam decurso jam vitae praesentis exilio, corona justitiae nec matri potest deesse nec filio. Et non immerito tanta mercede sunt digni, quibus inventio Dominici reservata est ligni; quamvis mater etiam filio tantae dilectionis foedus iniret, ut lignum illud filius inquireret, et mater inveniret. Licet enim ad inquirendum crucis Dominicae vexillum ille illam, et illa incitaverit illum, uterque tamen quod plerumque erat implevit, dum eandem crucem filius quaesivit, et mater invenit. Unde sciendum est quia, si idem filius praemium inde debet habere condignum, quod ipse Dominicae crucis primus inquiserat lignum, multo majorem gloriam mater ipsa promeruit, quae hodierna die lignum Dominicum nobis eleganter aperuit. Et si gloria et honore digna est illa, quae crucem invenit, multo magis honorandus est ille, qui nos in cruce redemit, quoniam in eodem ligno, quod illa nobis hodie revelare consuevit, opus nostrae redemptionis ille dignanter implevit. Unde quia pro honore illius quotidie vivificam adoramus crucem, qui olim in cruce noctem in diem et tenebras vertebat in lucem, orandum est nobis ut per gloriosam ejusdem crucis sacratissimae virtutem, quandoque nobis animarum requiem, et nunc corporum dignetur donare salutem; quatenus per gratiam ipsius, et tunc a poenis, et nunc liberari mereamur a peccatis, quia in ara crucis seipsum obtulit Deo Patri sacrificium, in odorem suavitatis, Jesus Christus Dominus noster, qui cum Patre et Spiritu sancto vivit et regnat in saecula saeculorum.

(1) Constantinus Magnus, tametsi piissimus princeps, nondum tamen ab Ecclesia Romana relatus est in sanctorum numerum.

INCIPIT LIBER TERTIUS

DE CONSTANTIO ET HELENA

PRÆFATIUNCULA AUCTORIS.

Quoniam de inventione sanctæ crucis, fratres charissimi, quædam jam diximus, de Constantio et Helena, per quos inventa est crux, aliqua dicemus, quatenus in operis hujus serie post materiam auctores prodantur materiæ. Dignum quippe est ut [qui] de ipsa inventione agamus [egimus], de inventoribus ejus aliqua afferre debeamus, ut, agnita gloria eorum et magnificentia, melius ad cætera præcedens currat sententia.

CAPUT PRIMUM.

Ut Constantius D. Helenam sibi junxerit.

Constantius ergo Cæsar, qui Claudii imperatoris nepes erat ex filia, bella semper hostilia plus malebat quam civilia, ut bellis hostilibus civilium bellorum illorum decurtaret metas, de quibus scriptum est :

Altera jam teritur bellis civilibus ætas.

Unde et in ordine vicis suæ militare sibi assumens collegium, hac et illac bellum gessit egregium, dum publicam rem publico defendens magisterio, multas civitates et provincias Romano subjugavit imperio. Qua de causa copiosa cum exercitu in Gallias profectus est a Roma, hac et illac rebellibus intulit arma, supplicibus dona, ut pro dispari actione singulorum, dispar eis esset et gratia donorum. Unde et eo ampliori dilectione tenebatur a Gallis, quo superborum erat mons et humilium vallis, dum reprimendo exosos, et provehendo dilectos, cepit edomare tumidos, et elevare subjectos. Sic ergo postquam Gallias hinc et illinc ubique peragravit, tandem ad Trevericam urbem famosissimam declinavit, quæ tunc temporis eo divitiis et rebus erat opulentior, quo armis et militibus videbatur esse potentior. Licet enim fortis esset ex provinciis et civitatibus undique adjacentibus, divina tamen gratia fortior erat a credentibus; maxime cum per beatum Eucharium ac socios ejus ita sterilis esset idololatria, et fide secunda, quod non immerito Roma vocabatur secunda. Interim autem, dum Constantius Romanum imperium per Gallias ubique dilatavit, beatam Helenam virginem pro nimia pulchritudine, quam habebat, amavit; quia non solum pulchra erat visu aspectuque delectabilis, sed etiam gloria et honore magis videbatur admirabilis. Sic igitur, dum in hanc rem totum animum et totum impendebat studium, tandem amabile prosecutus desiderium, eam sibi sociavit in connubium: de qua, ut divina providentia præordinavit, filium, qui Constantinus Magnus dicebatur, generavit. Unde cum melior esset Galerio, et nobilior Chloro et Cyro, mirum non est quod tam nobilis femina tam nobili sociata est viro; quoniam, sicut ipsa mundo

A erat nobilis, et ideo nobilior, ita et ille sibi met factus utilis, et imperio utilior. Ille enim quasi ad lustrar speculi humani radius fuit imperii, in his quæ sunt sæculi. Hæc autem radio fidei divinæ se imprimens legi, speculum erat imperii, in his quæ sunt sæculi, et in his quæ Dei. Et ideo nobilitate mentis, quam divina sibi prærogavit sanctio, multo nobilior videbatur Constantio; quia per inæstimabilem supernæ pietatis efficaciam, nobilitatem mentis, quam ille non habuit per naturam, ista meruit habere per gratiam. Unde, quoniam idem Constantius nusquam amori suo tam delectabile poterat invenire suffugium, mirum non est quod tam nobilis vir tam nobilem feminam sibi sociavit in conjugium. De qua, sicut historia nobis intonat subtilius, per gratiam Dei tam magnus et illustris nobis datus est filius, qui et præcedentibus regibus posterior non esset ad virtutem, et subsequentiis anterior esset ad salutem. Et ideo beatus erat vir qui talem filium habuit: beata etiam mulier, quæ præter hunc virum post alium non abiit! sed ille multo posset fieri beator, si per fructum justitiæ vellet esse feracior. Felix tamen quodammodo tanti filii pater! felix erat et mater! sed feliciores viderentur utrique, si jam pariter potirentur præmio vitæ. Sed tamen per gratiam virtutis cujuscunque, felix uterque videbatur uterque, quoniam sicut ille felix temporalis virtute vel victoria; ita et ista felix erat sempiterna gratia et gloria. Unde et per gratiam cujuscunque virtutis ex parte felix illa, felix ille, felix erat uterque; sed eo alter altero felicior, quo in lege Dei videbatur esse peritior. Et licet idem vir, qui Romani orbis erat speculum, felix esset quantum ad sæculum, per hoc tamen, quod in oculis Dei caligo paganismi [eum] denigraverat, nequaquam felix erat quantum ad Deum. Sed si quodammodo potest concedi quod in aliquo felix dicatur per gratiam Dei, multo tamen felicior exstitisset, si ad fidem cum muliere pervenisset, quoniam inde magis prosperioribus posset pollere successibus, si per fidem Christi cautius consuleret immanibus excessibus.

CAPUT II.

D. Helenæ generis nobilitatem quæ testentur.

Econtrario autem mulier illa pretiosa, non modo genere, sed etiam virtute videbatur generosa, dum per gratiam Dei omnipotentis nobilitatem corporis nobilitate semper extulit mentis. Unde, licet in historiis parentum illius generosa sileatur nobilitas, nobilitatem tamen ejus apud Treviros ædificiorum suorum adhuc antiqua testatur gentilitas: ubi pavimentum domus illius variis marmoribus et Pariis quondam lapide stratum bene declarat quantum

ibi præ aliis videretur habere primatum. Præterea vero ipsæ planities parietum fulvo auro velut hyacinthino textu depictæ bene testabantur insignia nobilitatis ejus invictæ, insuper etiam prædiorum ejus copiæ Ecclesiis Dei olim undique collatæ bene declarant quam nobilissima generis polleret antiquitate. Sed et cubile ipsius aureis setis instructum et insignitum, nobilitatem quodammodo in ea; quasi Romanorum testabatur Quiritum; maxime cum ab ortu solis usque ad ultimam Thyle cubili huic simile non posset inveniri cubile; quia cubiculum cordis sui cubicularius ille nulla unquam inquinavit pollutione, de quo scriptum est: *In cubili suo astitit omni viæ non bonæ (Psal. xxxv)*. Sed hæc fortassis omnia contingebant in figura; quæ regina quandoque futura hoc habere cœpit ex gratia, quod prius habebat ex natura, quia postquam ad fidem Christi superno meruit revocari juvamine; ornamenta dignitatis corporeæ traxit ad salutem animæ, dum in inventione sanctæ crucis; pro humano laborando salute, gloriosa fiebat ex hoc opere; sed gloriosior virtute. in typum scilicet Ecclesiæ illa diversarum virtutum intus decorata dignitate, de qua scriptum: *Astitit regina a detritis in vestitu deaurato; circumdata varietate (Psal. xlv)*. Unde; quoniam intrinsecus cantis ac talibus decorata fuit virtutibus, idcirco per omnia in omnibus divinis placebat. obtutibus; quia vero specie sua et pulchritudine forinsecus erat ornata, ideo viro suo Constantio amabilis videbatur et grata; quoniam internæ pietatis et æternæ pulchritudinis ita instructa est norma, ut et Deo placeret in anima et Constantio in forma. Secundum opinionem enim vulgi, et veritatem rei, officiosa erat in obsequio viri, sed officiosior ad obsequium Dei; quoniam amor Constantii et Dei ita in corde illius duplici ratione fuit distinctus, ut et Constantio exterius, et Deo subderetur interius. Qui Constantius postquam in Galliis negotia belli partim ipso disposuit, partim aliis disponenda commisit, tandem cum suis commilitonibus genus patriamque revisit, ut eo majorem triumphi laurealis reciperet coronam, quo cum majori palma victoriæ de Galliis reversus est Romam. Sed licet ignotum sit nobis utrum beata Helena cum eodem Constantio abisset, an propter teneritudinem pueri in Galliis remansisset, credi tamen potest quod vel eo tutius cum eo abducta, vel eo citius post eum est sine magna dilatione delata, quæ præ cæteris mulieribus ab ipso magis erat amata. Credendum est etiam quod quoadcunque illuc fuerit adducta, statim regis ornamentis ac sumptibus est decenter nutrita et diligenter instructa, ut sicut elegans erat in habitu et elegantior in vultu, ita nihil sibi de regio sumptu deesset aut cultu.

CAPUT III.

Ut Helenam legitimo sibi matrimonio sociari Constantius, et de eorum filio Constantino Cæsare declarato.

Theodora autem, Constantii uxore, defuncta,

A beata Helena sibi est societate conjuncta, ut quæ prius in palatio obscuriore aliquantulum potiebatur magisterio; deinde secum et matrimonio potiretur ei imperio: Dignum quippe fuit ut eo ampliori eam dignaretur honore; quo jam secum didicit in quiete, quod pro eo prius pateretur in labore; maxime cum omnis labor gravis omnino videatur, nisi qui per gratiam consolationis in tribulatione levatur. Deinde vero cum inter duos Augustos, Constantium scilicet et Galerium, Romani orbis divideretur imperium. Illyricum et Asia Galerio; Africa vero et Europa evenere Constantio. Cum autem ex divinæ dignationis permissione vel ope unus præsideret Asiæ, et alius Europæ, factum est ut Constantius eo minorem sollicitudinem de Italis haberet et Afris, quo majorem curam de Hispanis habebat et Gallis. Interim vero Constantinus, filius ejus, officii aptus, et hominibus acceptus; consultu senatus a Romanis in Cæsarem est electus; quoniam pro virtute utriusque dignum eis videbatur et justum ut et filius promoveretur in Cæsarem; et pater in Augustum. In qua videlicet virtus divina bene declaravit in eo quia non est potestas nisi a Deo; dum per arcanum utique Divinitatis auxilium eodem tempore in quo promoverat patrem, promovebat et filium. At postquam Constantinus Romanum imperium aliquot annis tam forti quam felici virtute defendit, adhuc qualem animum erga rempublicam haberet ostendit, dum pro acquirendâ majoris gloriæ corona valida manu denuo ad Gallias migravit a Roma.

CAPUT IV.

Ut Constantius superatis Germanis et Britonibus abierit, utque Constantinum lepra invaserit.

Ubi quamvis tyrannidæ antiqua et rebellione novella gens Britannicæ et Germanicæ denuo eum nova concitaret ad bella, ipse tamen eo minori est inde tristitia repletus; quo ad triumphandum ei adfuit et exercitus novus et sapientia vetus. Interim autem Constantinus filius; in Romanis partibus relinquens matrem, mirabili arte in Gallias prosecutus est patrem; ut pater cum filio eo facilius tyrannicæ resisteret parti, quo filius patri; et ars succurreret arti. Quia enim uterque callidus erat ingenio et providus in consilio, ideo mutuo charitatis officio filius patri, et pater occurreret filio, ut eo fortius pars opprimeret partem quo callidius ars deluderet artem. Inter hæc vero licet Constantinus in negotiis belli miræ foret calliditatis et admirandæ fortitudinis, gens tamen Britannicæ et Germanicæ facta est ei uva fellis, et botrus amaritudinis, dum in eis per septennium moras belli continuando, Romano eis imperio vix septimo subjugaverat anno. Sic igitur deviata Germania et Alemannia, tandem victor omnium mortuus et sepultus est in Britannia; filiumque suum Constantinum ad Romuleam dirigens sedem, tam Romani imperii quam Galliarum reliquit hæredem. Constantinus autem, postquam in Galliis negotia regni disponebat, ut potuit, ut statim reversus Romam, quis vel qualis futurus esset innotuit, dum

per inestimabilem gratiam cœlestis archisterii, post breve tempus monarchiam suscepit Romani imperii. Sed quam sapienter ac strenue idem Romanum imperium rexit ubique, usque hodie testantur virtutes ejus antiquæ, excepto quod multiplici cultura idolorum in brevi factus est persecutor Christianorum. Proinde ad ulciscendam in eo culpam persecutionis animæ, tradidit eum Deus in passiones ignominiæ, quando licet magnæ potentæ et majoris esset constantiæ, lepra tamen eum percussit elephantiæ. In quo videlicet facto quia multa sunt flagella peccatoris, bene in eo virtus declaravit Auctoris, ita ut propheticum illud digne ab eo posset commemorari; *Multiplicata sunt super me flagella, et ignoravi* (Ps. xxxiv). Licet enim pro diversis medicinæ artibus diversi medici diversis colligerentur ex partibus, pro sananda tamen eadem plaga divina nullus medicus et nulla profuit medicina. Unde et pro capaciorem medicinæ genere petendo, plus quam tria millia infantium et lactentium undique colliguntur ex regno, ac si habilior ad sanandam illa posset esse medicina, si lactei cruoris illorum lavaretur in piscina. Diæ autem statuto, cum pro eadem causa de palatio ad Capitolium processisset, et hinc et inde resolutis crinibus matres infantium plangere et ejulare vidisset, continuo reprobens consilia pontificum, facinus cœpit abhorretere terrificum. Et qui prius in multis præliis viris fortissimis fortior erat, ea die nimirum mulieribus cedebat, dum per internam aspirationem ad tantam misericordiam cœpit inflecti, ut cum donis etiam amplissimis juberet singulis matribus sua pignora reddi. Unde factum est ut sicut nulla illarum prius a tristitia fuit immunis, ita sequentis lætitiæ causa omnibus videretur esse communis, maxime cum non tantam prius in veniendo habuerint tristitiam, quantam in redeundo videbantur habere lætitiæ. Taliter ergo Constantinus, qui prius alios vincebat, in illa die seipsum vicisse gaudebat, dum ad laudem Divinitatis et gloriæ fletu femineo victus, meruit habere victoriam. Maluit enim adhuc solus lepram habere volatilem, quam in sanguine innocentium gladium cruentare versatilem, ideoque divinitus ex impio factus est pius, qui pro salute plurimorum salutem postponerat unius.

CAPUT V.

Confert Constantinum cum Herode, alterius pietatem cum alterius crudelitate componens.

Unde cum pietas Constantini et impietas Herodis vobis, dilectissimi, multis cognita sit modis, nil nocet si secundum comparationem boni et mali alterum alteri lege comparem speciali. Si enim alter alteri comparatur, probari potest, quem mors et quem vita sequatur, quoniam morte et vita jam abinvicem dirimuntur utrique, dum unus habet præmium mortis, et alius vitæ. Unde enim tibi notum sit, o Christiane, quid de utroque sentiant leges divinæ et humanæ, ideo istum imitare, et illum imitari desiste, quoniam uno modo peccaverat ille,

PATROL. CLX.

et alio iste. Herodes etenim rex scienter peccavit, dum in mortem Salvatoris seipsum impudenter amavit. Constantinus autem e contra ignoranter erravit, dum pro unius hominis vita in tot homines mortis sententiam dictavit. Herodes, sempiterni Regis ortum molitus extinguere, in cervicibus lactentium gladium suum arctius solebat cruentando distringere; Constantinus vero, mitiorem se illi volens ostendere, mucronem suum a cervicibus infantium pia cœpit devotione suspendere. Herodes salutem suam male consuluit et male providit, dum pro occasione unius pueri multos pueros occidit, Constantinus vero salutem suam multo melius providere solebat, dum plurimorum salutem unius præferre volebat. Herodes etiam, videns quia illusus esset a magis, in occisione parvulorum poenas poenis, et plagas augmentaverat plagis; Constantinus vero ab hariolis et magis videns sibi male fuisse consultum, in relaxatione parvulorum matrum plangentium voluit sedare singultum. Herodes regni temporalis tactus ambitione, cœlestis regni gaudio divina privatus est ultione; Constantinus autem pro relaxatione exercitus occidendi, et non occisi, digne promeruit regnum intrare paradisi. Herodes, terreni imperii timens amittere sortem, pro morte unius multis intulit mortem; Constantinus autem lepræ maluit volatilis solus habere scabiem, quam interfectione multorum leoninam incurreret rabiem. Herodes, malorum currus, et iniquorum auriga, trium filiorum suorum proprius exstitit parricida; Constantinus autem, Græcorum currus, et Romanorum auriga, filiorum alienorum noluit fieri homicida. Herodes multis modis jam addictus est poenis, dum ad effundendum sanguinem filiorum suorum armis non parcebat amœnis (*sic*); Constantinus autem e contra ab æternis liberatus poenis, quia in redemptione filiorum alienorum poenis parcebat alienis. Herodes seipsum a facie Domini longius ejecit, dum in interfectione parvulorum se ipsum potius interfecit; Constantinus autem sibimet melius parcebat, dum innocentium sanguini parcens, se ipsum interficere volebat. Sed quia nunc inter manus nostras ejusdem nefandi Herodis incidit mentio, cruciatum infirmitatis ejus et mortem non debemus præterire silentio, maxime cum post mortem suam venenifera ipsius bene testarentur aconita quisvel qualis ante fuisset in vita. Huic igitur ante obitum suum non modo vitæ præsentis exitum, sed etiam futuræ videbatur imminere supplicium, diversis videlicet infirmitatibus sic eum ultione prosequente divina, ut nulla sibi prorsus posset subveniri medicina. Pro membris enim putrescentibus et oculis sponte decedentibus, odiosus erat astantibus, et odiosior assidentibus, quoniam pro nimio corporis ac virium defectu fetidus erat anhelitu et indecorus aspectu. Et licet in inferiori parte totus pene liquidus esset ac luridus, humor tamen in pedibus et tumor erat in cruribus; sed et vena ipsius putrida et scatentia vermibus vix expectabant quousque vitæ illius miserabilis adveniret

terminus. Quanto magis in verendis ejus putridis plaga **A** sævit divina, tanto magis multiplicata est in eis ruina, dum propter hoc quod animus ei acer, et tumidus inerat vehter, dolor ejus erat in conspectu suo semper. Quoniam licet in una parte vexaret eum febris, et in altera prurigo, cibi tamen inexplebilis ei videbatur inesse cupido, ita ut crebra impulsio, nimia inflatio, tussis ventris ingluviem sæpe testaretur edentis. Præterea vero intus licet et exterius nimio æstualet incendio, adhuc tamen vitæ præsentis libenter uteretur compendio, nisi quod, majori adhuc corporis infirmitate suscepta, intestina illius diversis ulceribus intus videbantur obsepta. Unde licet aquis calidis infusus et oleo calido sæpius fuerit gratia medicinæ perunctus, ad ultimum tamen mala morte et malo fine fuit defunctus, quia post multa pœnarum genera, quibus alios prius cruentaverat, ultro tandem seipsum proprio interfecerat cultro. Sic igitur quomodo alios prius diversis plagis innocenter afflixit, mirum non est quod mala morte obiit, qui semper male vixit; mirum etiam non est quod in æternum et ultra propriis cruciandus est pœnis, qui nunquam satiari valebat ex alienis. Quamvis enim ante mortem suam interfectione iustorum Dei sæpe profanaverit templum, in ipsa tamen morte posteris suis malum reliquit exemplum, dum nobiliores quosque, quos ex omni Judæa in unum locum fecit congregari, in ipso exitu animæ jussit omnes gladio necari, ut superstites eorum eo minus de morte sua gauderent, quo aliquid inter manus haberent unde magis de suorum interfectione lugerent. O nequitia regis! et injustitia Herodis quæ tantis ac talibus malis cognita est nobis et vobis, qui sub prætextu pietatis Judæorum convocando cohortem, per immanitatem tormentorum vitam sperantibus intulit mortem: ad hoc scilicet talibus auspiciis dedicans introitum mortis et exitum vitæ, ut qui de illius morte tristari noluerant tristarentur invite.

CAPUT VI.

Ut apostoli Petrus et Paulus Constantino apparuerint, idemque catechumenus factus sit.

Verum quia reprobare malum et eligere bonum non humani sed divini muneris est donum, tempus est ut, sicut paulo ante de Constantino vertebamur ad Herodem, ita nunc de Herode ad Constantinum ordine revertamur eodem. Sicut enim Herodes duplici illa contritione in utroque percussus est homine, de qua scriptum est: *Duplici contritione conterere eos, Domine (Jer. xvii)*; ita Constantinus e contra pro simpliciori culpa simpliciori a Deo percussus est plaga, dum pro persecutione Christiana mulctatus est lepra volatili et vaga. Sed quoniam in oculis Dei eadem culpa se noluit facere reum qua Herodes cum quæsivit puerum ad perdendum eum, ideo et præmio non est remuneratus eodem quo remuneratum jam eundem constat Herodem. Quia ergo ejusdem nefandi regis satis exasperata est mentio, ideo memoriam illius jam volumus obliterare silentio,

quoniam in camino ignis æterni tantis cruciatibus habet æternaliter coqui, ut non opus sit nobis quidquam de eo amplius loqui. Ipee enim immanitate crudelitatis in innocentium armatus mortem, æternæ procul dubio mortis incidit sortem; Constantinus vero e contra humanitate pietatis innocentium differens mortem, æternæ sine dubio mortis evaserat sortem. Qualiter autem eandem mortem evaserit, vel quis sibi viam evadendi præmonstraverit, eo plenius vobis enodare volumus, quo de necessariis rebus hic quidquam prætermittere nolumus. Decurso igitur die quo pro effundendo sanguine innoxio a nefando se abstinuit piaculo, sequenti nocte per beatos apostolos Petrum et Paulum in hunc sensum divino revelatus est oraculo, scilicet quod salutem **B** carnis ac spiritus a summo consecutus esset Opifex, si prius salutem animæ a Sylvestro quæreret pontifice. O quanta benignitas et humanitas Salvatoris! qui cum creator sit omnium creaturarum, tale tantumque mysterium tanto viro voluit revelare per somnium, quod salutem corporis et animæ superno consequeretur examine. Constantinus igitur ad comprobendam gratiam divinæ pietatis et gloriæ, eandem visionem diligentissime commendabat memoriæ, ut eo citius eam Sylvestro posset mitigata crudelitate referre, quo præ timore illius diu latitavit in montibus et in speluncis et in cavernis terræ. Quis autem cogitet vestrum quam celeriter ad se statim faceret accersiri Sylvestrum? Quis etiam cogitet quam longam sibi videbatur facere moram, **C** cujus præsentiam vix unam exspectaverat horam? Ut enim celeriter adduceretur vir ille beatus, eo celerius post illum missus est pro nuntio nuntius, et pro legato legatus, quo cooperante grãtia divinæ virtutis, ab eodem viro medicinam debuit habere salutis. Sylvester autem pusillanimitate spiritus et tempestate eo miuus habebat vitium, quo se magis vocari formidavit ad martyrium, quamvis pro Domino paratus esset in carcerem et in mortem ire, etiam si ab eodem homine cogeretur omnia tormentorum genera subire. Et quamvis pro eadem sollicitudine quasi mille cogitationes haberet ante mille, alio tamen modo cogitaverat ipse et alio ille, quoniam per divinæ pietatis inæstimabile donum quod ipse deputavit ad malum, ille vertebat in bonum. Licet enim recuperandæ sanitatis consilium ab eodem pontifice nondum fuisset adeptus, magno tamen gaudio vir ille beatus est ab imperatore susceptus, quoniam pro inquisitione illius non tantum prius habebat studium, quantum et in susceptione ipsius postea solebat habere tripudium. Quid plura? Duobus igitur hac et illac pariter considentibus et de fide sanctæ Trinitatis hac et illac invicem colloquentibus, colloquio eorum eadem sine dubio credebatur interesse Sophia, quæ post resurrectionem duobus discipulis loquebatur in via. Sed quamvis inter hæc mutua colloctionum genera fides adhuc unius esset in radice tenera, tamen ut inter diversas propositiones sententiarum alter ab altero minus haberet

tædium, quid tibi revelatum sit, alter alteri proponebat in medium, dum divinæ visionis horam (ὄραμα) eisdem verbis ille retulit isti quibus ei prius revelatum est ab apostolis Christi. Et licet idem vir, paulo post miles Christi futurus, aliquantulum esset de eadem visione securus, adhuc tamen inde volens securior esse, inquirere cœpit si imagines eorum haberentur impressæ. Unde et beatus Sylvester ad obstruendum ejusdem diffidentiae voraginem, eorundem apostolorum ei genuinam deferrî fecit imaginem: ut plenius testaretur imago impressæ tabulæ utrum visio illa deputari deberet rei gestæ vel fabulæ. Et cum non alias imagines præter has quæreret duas, inter manus offerentium continuo eas recognovit ut suas, dum pro modulo suo eo majores inde gratias divinæ retulit virtuti, quo de eadem visione securus, vicinior videbatur esse saluti. Unde postquam se in laudem eorum animus ejus erexit, quorum vultus in visione conspexit, catholicæ fidei eo magis delectari cœpit indagare, quo de futura sanitate certior ex utraque reddebatur imagine. Proinde in corde ipsius aliquantula divinæ cognitionis oborta propagine, in novam imaginem a veteri transivit imagine, dum ad hoc cognitionibus malis, et operibus renuntiavit incestis, ut qui portavit imaginem terreni, portaret et imaginem cœlestis. Ut enim quasi de imagine ad imaginem, ita de vitio transiret in virtutem, pro labore quæsivit requiem, et pro infirmitate salutem, quando per ineffabilem divinæ pietatis efficaciam, de morte in vitam, de culpa transivit in gratiam. Tali quippe modo volens se ab omni cohibere facinore, a carnali opere, velut a legalis Sabbati quievit itinere, quando ut a culpa posset ire, et in gratia quiescere, quasi cum lucerna et luce in uno cœpit minui, et in altero crescere. Per Sylvestrum enim divini luminis illustratus scientia, sicut deficiebat in culpa, in gratia proficiebat et sapientia, excepto hoc uno quod adhuc culpa redarguit eum, quod in sapientia Dei nondum plene cognovit per sapientiam Deum. Unde ut sapienter inter illos desiperet insipientes, de quibus scriptum est: *Quæ stulta sunt mundi elegit Deus, ut confundat sapientes (I Cor. 1)*, de fide Trinitatis et de mysterio crucis eo studiosius inquirere cœpit a sapientibus, quo ad exemplum Apostoli debitor esse voluit sapientibus et insipientibus (*Rom. 1*). Et ut perpetuæ salutis quandoque attingeret portum, in seipso idolatriæ occasum et fidei præbuit ortum, quia postquam per beatum Sylvestrum fide sanctæ Trinitatis informabatur, ibidem in corde illius et fides accepit originem et idolatria finem. Secundum admonitionem enim Sylvestri et revelationem Domini, intus et exterius Deo obedivit et homini, dum velut in Pythagorico bivio catechizati arripiens dextrum, fidei symbolo catechizari meruit per Sylvestrum.

CAPUT VII.

A quo baptizatus sit Constantinus.

Verum quia Sylvestrum et Constantinum jam

(2) Hæc non satis videntur Græcæ significantiæ resonare.

A inter manus habemus, de nomine unius, et de baptismate alterius aliqua dicemus, quoniam in quorundam cordibus magnum inde sæpius ortum est schisma, quod hic de Eusebio, et illic a Sylvestro legitur accepisse baptismum. Si enim in gestis Græcorum studiose quæritur, ab Eusebio Romanæ urbis episcopo baptizatus asseritur. Si autem in historiis Romanorum studio rimatur honesto, procul e dubio baptizatus legitur a Sylvestro. Unde breviter hic enodandum est in nomine Domini, qualiter hæc duo nomina uni conveniant homini, ut quæstio, quæ inter quosdam inde solet oriri, justa possit ratione sopiri. Secundum definitionem enim sapientium, et non secundum opinionem plebium, quidam eum vocavere Sylvestrum, B quidam autem Eusebium, quoniam, sicut in pluribus locis refertur a Christianis, Eusebius vocabatur a Græcis, et Sylvester a Romanis. Proinde quoniam Eusebius Græcum nomen erat, non incongrue Græcum illud nomen a Græcis habebat, quia sicut a legendo *lector*, vel a pingendo *pictor* vocatur, sic Eusebius a scribendo dicitur bonus scriptor (2). Ipse enim quasi scriba doctus in regno cœlorum stylo prædicationis scripsit in cordibus proximorum quæ vel qualia Dominus narravit in scripturis populo- rum, quando inter cætera divinæ potentiæ miracula, protulit eis de thesauro suo nova et vetera. Et quoniam veteris ac novæ legis edictum in tabula cordis sui diligenter habebat inscriptum, ideo die noctuque didicit in Scriptura veritatis qualiter odio habiturus esset omnem viam iniquitatis. Unde postquam in fontibus Salvatoris calamus cordis altius intinxit, ad imaginem et similitudinem Dei mentis interiora depinxit, ut in allam formam transformaretur calamo scribæ, dicentis: *Lingua mea calamus scribæ velociter scribentis (Psal. XLIV)*.

Ergo quia de nomine Eusebii nunc satisfacimus turbæ pedestri, dignum est ut de vocabulo Sylvestri jam quasi militiæ satisfaciamus equestri, quia sicut ab equo dicitur eques, et a pede pedester, sic idem vir non incongrue a sylva vocabatur *Sylvestor*. Quis enim diffidat hunc virum prophetis et evangelicis legibus institutum, frondibus bonorum operum in sylvam semper excrevisse virtutum? Ne enim evangelica falce cum eadem arbore succideretur, de qua dicitur: *Omnis arbor quæ non facit fructum bonum excidetur, et in ignem mittitur (Matt. 13)*, ideo figuram arboris illius semper habere voluit eminentia meritum, de qua scriptum est: *Non est arbor mala faciens fructum bonum (Luc. 6)*. Et quia nunc mente libera, et carne captiva in domo Dei quasi fructifera semper florebat oliva, ideo pro virtutum floribus typum palmæ illius in æternum habebit, de qua scriptum est: *Justus ut palma florebit (Ps. xcii)*. Quia igitur bonorum operum virgultis, quasi in sylvam virtutum semper excrevit, dum quod verbis docuit, operibus implevit, ideo dum cœlestis verbi minister, et divi-

næ dilectionis videbatur esse sequester, non immerito quasi a sylva dicebatur *Sylvester*. Sed sicut nunc de utrisque nominibus quædam dicta sunt privatim, sic utraque nomina jam in unum sunt colligenda summam, quia licet unum ab altero discrepare videatur verbo, non opere, ipse tamen etymologiam utriusque spiritali exercitatione studuit observare summopere. Unde procul dubio seipsum in nullo deceptus, qui in hoc uno homine nomen utrumque recipit; qui autem inde dubium aliquod in animo gerit, ille revera nodum in scirpo quærit. Cum enim unusquisque Romanus pontifex usque adhuc habeat duo nomina, unum videlicet ex alieno, et aliud ex suo, mirum non est si idem vir in apostolatus gradum divinæ pietatis promotus efficacia, unum nomen ex natura, et aliud habeat ex gratia. Quia igitur pro colligendis ovibus et populo Dei convertendo scriptis et dictis semper erat in exhortando, et severus in corripiendo, ideo dum in studio prædicationis ad quosdam mitius, et ad quosdam se habebat sævius, non immerito et *Sylvester* vocabatur et *Eusebius*.

CAPUT VIII.

Ut totus pietatis operibus vacaret Constantinus, sacrum baptismum suscepturus.

Ecce quoniam in explanatione utriusque nominis, *Eusebii* scilicet et *Sylvestri*, sermo noster aliquandiu nunc stetit in loco campestri, dignum est, ut jam pro altiori mysterio, quasi cum *Jesu*, ascendentes in montem, *Constantinum* regem cum processione lectionis prosequamur ad fontem. Sicut enim nemo potest digne pro terrenis cælestia quærere, nisi antea velit pro cælestibus terrena deserere, ita *Constantinus* vitæ perennis nequaquam pervenire posset ad fontem, nisi virtutum gradibus quasi cum *Jesu* prius ascendisset in montem. Unde consilio et institutione *Sylvestri*, cum turba sæculari diutius stare nolebat in loco campestri, dum pro dilectione Dei post gratiam baptismi scalam *Jacob* eo altius cum angelis ascendentibus ascendit, quo ante baptismum eandem scalam pro compassione proximorum studiosius cum angelis descendentibus descendit. Ut enim pœnitentiæ remedio animæ suæ diversis posset mederi vulneribus, continuis septem diebus misericordiæ vacavit operibus, ut in sæcularibus rebus eo minor ei labor per singulos ingravesceret dies, quo in spiritualibus causis major sibi videbatur consistere quies. Tali quippe modo per totos VII dies divinæ se parans laudi, templa Christianorum aperiri, et templa idolorum jussérat claudi; sed et omnibus volens benefacere, et omnibus parcere, captivos a captivitate, carceratos eiecit a carcere, ut pro salute ipsius eo majori lætitia secum lætarentur in Deo, quo ab omni servitutis jugo liberi ab eo quasi annuo dimitterentur jubilæo. Sic igitur cum ab omnibus angustiis et tribulationibus essent expediti qui frigore et nuditate sive fame cruciabantur et siti, factum est ut per hæc diversa cælestis misericordiæ solatia mali præcedentis inju-

Aria gaudii subsequentis levarentur gratia. *Constantinus* autem, abolere cupiens ignorantiam pristini erroris, ad exemplum *Mariæ* peccatricis pœnitentiæ lacrymis pedes cœpit lavare *Salvatoris*, dum pro lepra vitiorum suorum diluenda eo magis pedibus ejus studuit appropinquare, quo cum decem leprosis evangelicis diutius a longe noluit stare. Unde monitis *B. Sylvestri* idololatriæ renuntians toti, juxta præceptum Domini lepram peccati eidem ostendit sacerdoti, ne cum illis decem leprosis diversis vitiorum agigaretur motibus, quibus *Veritas*: *Ite*, inquit, ostendite vos sacerdotibus (*Luc. xvii*). Quid plura? Tandiu alter alterius utebatur consilio, tandiu etiam alter cum altero, quasi pater loquebatur cum filio, quoadusque filius obediens patri reconciliari meruit **B** Ecclesiæ matri. Sicut enim *Salvator* noster quondam in deserto cælorum relictis ovibus nonaginta novem (*Luc. xv*), in *Idumæa* præsentis sæculi centesimam quæsierat ovem, ita beatus *Sylvester* ab ovili Domini dolens ovem aberrasse centesimam, paternæ dilectionis humero reportare studebat ad Ecclesiam. De qua ne diutius differretur gratia supernæ virtutis venit tempus acceptabile, et dies salutis, in qua illa hora magis magisque cœpit appropinquare, quæ pro relaxatione parvulorum digna mercede debuit eum remunerare. Unde postquam beatus *Sylvester* Christianæ fidei plenius ei demonstravit disciplinam, cœpit ei pro medicina medicinam, et pro piscina monstrare piscinam, quando propheticis et evangelicis reformatum institutis, pro piscina sanguinis baptizavit eum in piscina salutis. **C** O dies illa venerabilis et hora spectabilis, in qua oculos omnium lux penetravit intolerabilis, quando virtus divina dilectionis antiquæ cum eo faciens pactum, restaurare dignata est lapsum solidare contractum! O sacra et celeberrima dies, in qua animæ illius data est requies, et corpori quies, quando in eodem fonte, quasi piscium ingentium squammæ, de corpore suo lepræ volatilis genus decidebat infame! O clara dies, et cæteris clarior diebus, in qua finis et ortus duabus collati sunt rebus, quia cum sonus in aqua quasi sartaginis stridentis esset exortus, in corde illius idololatriæ finis, et fidei datus est ortus! Pro exteriori enim corporis lepra, et interioris animæ **D**offensa, duplex est in eo virtus Divinitatis ostensa, quia sicut vestigia serpentis non inveniuntur in petra, ita nec in anima ejus inventa est macula, nec in corpore lepra.

CAPUT IX.

Lepram Constantini Naaman Syri lepræ comparat.

Sed quia nemo præter Deum de impossibilibus possibilia, vel ex dissimilibus potest facere similia, nil nocet si nos e contra similes res similibus æquiparantes rebus, lepram Constantini lepræ *Naaman* Syri comparemus. Quamvis enim uterque fuisset idolorum cultu famosus, uterque tamen fortis erat et dives, sed leprosus, quia si vitam utriusque consideremus intente, uterque eorum lepram in corpore, et lepram habebat in mente. Unde cum pro

salvatione utriusque rei unus, quæreret opem Elisæi (IV Reg. v), et alius Dei, factum est ut licet unus curari crederetur a Deo, et alius ab Eliseo, uterque tamen vere curaretur a Deo. Dextera enim Domini fecit virtutem, dum utrisque voluit exoptatam conferre salutem; sed tamen majorem gratiam illi eadem contulit dextra, qui in fonte Salvatoris intus curabatur et extra. Unde ne a nobis remanere possit intactum qualiter a Deo cum utroque sit factum, breviter hic dicendum est in nomine Christi, quo virtus divinitatis illi subveniret aut isti. Naaman itaque Syro verbum Israelitici regis amarum erat ut fel, cum pro sanitate ipsius vestimenta sua scidisse videret regem Israel. Constantino vero e contra verbum veritatis dulce videbatur ut mel, cum in salute sua sentiret prophetam in Israel. Naaman, profectus ad umbram Veteris Testamenti, tulit secum decem talenta argenti; Constantinus autem, umbram decalogi penetrans splendore sacramenti, in arca cordis sui servavit memoriam pondus argenti. Naaman in figuram decem legalium præceptorum tulit secum decem tutoria vestimentorum. Constantinus autem, secum ferens decem mutatoria legalium scripturarum, per mysticum intellectum ea mutavit in salutem animarum. Naaman, nondum videns gloriam Dei, pro salute petenda stetit ad ostium domus Elisæi; Constantinus autem pro salute quærenda, ad ostium illius cœpit stare nihilominus, de quo in Evangelio: *Ego sum ostium, dicit Dominus* (Joan. x). Naaman signo crucis se nunquam in fronte consignans, ab Eliseo avertit se, et abibat indignans; Constantinus autem, caractere Christi se sine intermissione consignans, a Deo averti et abire nolebat indignans. Naaman, jugo servitutis adhuc oppressus cum Agar, Naaman inter terminos æternæ felicitatis eo minus tentavit accubare cum Issachar, quo Jordanem fluvium leviozem æstimavit fluviis Damasci, Abana et Pharphar, Constantinus autem in fonte Salvatoris eo magis optavit et corpore curari et mente renasci, quo meliorem eum æstimavit Abana, et Pharphari fluviis Damasci. Naaman, Elisæi servi Dei obediens verbis, in latione Jordanica suis obedierat servis; Constantinus autem, sæpe inobediens Dei Filio, servi Dei Sylvestri cœpit obedire consilio. Naaman, in Jordane flumine septies lotus, a lepra corporis mundus factus est totus. Constantinus autem, in fonte Salvatoris tertio tinctus gratia septiformis Spiritus, foris curabatur et intus. Naaman nequaquam fuit aqua et Spiritu renatus, quia nondum Christus erat glorificatus; Constantinus autem, in lavacro regenerationis aqua et Spiritu renatus, tam in corpore quam in anima videbatur esse curatus. Naaman, reversus ad domum viri Dei, pro sanitate recepta gratias retulit ei; Constantinus vero, a cœlestis patriæ domo longo remotus exsilio, ad domum patris sui cum prodigo reversus est filio: Naaman enim, divinæ voluntati voluntate resistens frivola, pro salute corporea respuebat idola; Constantinus autem pro salute ani-

mæ et amore cœlestis patriæ in corde suo finem perfidiæ et occasum dedit idololatriæ. Naaman aliquantula Judaicæ fidei inflammatus face, ab Elisæo viro Dei abire videbatur in pace; Constantinus autem in fide catholica veri Elisæi confirmatus ope, evangelizavit pacem his qui longe, et pacem his qui prope.

CAPUT X.

Naaman et Constantini vocabula quid significant.

Quoniam igitur comparatio Naaman et Constantini a nobis est discussa moraliter, restat ut nomen Naaman seorsum discutiatur æqualiter, ut *salvatio*, qua in utroque salvatus est homine, concordare videatur cum nomine. Quia enim idem Naaman in virtute bellorum animum semper habuit virilem, non incongrue videbatur populum significare gentilem, quod etiam bene nominis ipsius interpretatione signatur, quia Naaman *decus* sive *commotio eorum* interpretatur. Ipse enim sine decore virtutum Deo servire nolens oculo ad oculum, ad unius Dei cultum gentilem commovit populum (IV Reg. v), ne similis illis fieret in interioribus oculis, de quibus scriptum est: *Dedisti nos in similitudinem gentibus; commotionem capitis in populis* (Psal. XLIII). Qui quasi cum gentili populo in Judæam veniens ad domum Elisæi, secundum legem Moysi cultum servaverat Dei, ne in transgressione unius mandati, coram oculis illius fieret omnium reus, de quo scriptum est: *Notus in Judæa Deus* (Psal. LXXV). Sed, quia nomen Naaman moraliter expressimus; ita pro exprimendo Constantini nomine aliis procedendum est gressibus; ut, si a nobis exprimi non potest allegorice, saltem quadam similitudine exprimat historice. Sicut enim ex longinquitate dicitur longinquus, et ex vicinitate vicinus; sic ex Constante Constantius, et ex Constantio dictus est Constantinus; in seipso videlicet patris et avi sui constantiam esse demonstrans, quorum unus dicebatur esse Constantius, et alius Constans. Tam magnam quippe constantiam habuit ex utrisque Constantio et Constante, ut clypeus ejus in bello nunquam declinaret retro, sed ante, tanta videlicet animi constantia inimici timoris invasione detersa, ut hasta ejus in prælio nunquam videretur aversa. Unde, licet eadem declinatione e Constante Constantius, et a Constantio derivetur Constantinus, qua ab humanitate derivatur humanus, et a divinitate divinus, Constantinus tamen pro Ecclesia Dei semper laborare solebat abundantius, quam ante ipsum unquam Constans laboraret aut Constantius. Post sanitatem quippe receptam, eundem Deum cœpit adorare cum Naaman, quem ante se quondam adorasse videbatur Abraham (Gen. xviii), qui fidem sanctæ Trinitatis nobis præsignando monstravit, dum quasi sub arbore crucis tres vidit, et unum adoravit. Sed tamen alter præ altero majoris gratiæ recepit puritatem, dum ille secutus est umbram, et iste veritatem; quia, sicut omnibus perspicuum, et omnibus est planum, ille paleam, et iste secutus est granum. Unde mirum non est, quod major gratia,

quam sub umbra legis olim contigisset Naaman Syro, per gratiam veritatis huic beatissimo collata est viro; quoniam, sicut ille septies lotus de paganismo rediit ad Judaismum, sic iste septiformi spiritu renatus, pervenit ad baptismum: quando licet unus lavaretur invitè, et alius sponte, unus tamen in Jordane, et alius curabatur in fonte. Quamvis enim per spiritum Dei in cordibus eorum inhabitantem, ille litteram occidentem, et iste spiritum sequeretur vivificantem (II Cor. III): post beneficia tamen sanitatis expertæ ad gratiam Conditoris pervenire merebatur uterque. Sed, sicut in his duabus causis, umbra scilicet legis et gratia veritatis, erant inæquales, ita duobus his modis videbantur æquales; quia, sicut per illum Dominus salutem dedit Syriæ, ita per istum salutem dedit Ecclesiæ.

CAPUT XI.

Quid inter Constantinum et Giezi leprosum interit.

Quia igitur de typi curatione viri hujus utriusque charitati vestræ, dilectissimi, satis loquebamur, hucusque tempus est, ut jam de his trans-euntes ad cætera pro eloquendis aliis denuo nova proferamus et vetera. Unde ut et alius e vicino leprosus in locum Naaman a nobis valeat inveniri: qui pro infirmitate corporati eidem Constantino digna comparatione possit uniri, nil obstat, si in scala Ecclesiæ, velut in humiliorem de gradu descendentes altiore, eundem virum clarissimum adhuc viro comparemus inferiori. Quis autem leprosus ille potest esse nisi Giezi, qui a præfato Naaman pecuniam suam fallacia extorsit et vi (IV Reg. v), quando non sub suo, sed sub Elisæi nomine duplicia dona ab eodem reportavit homine? Unde dignum est ut, sicut pietas severitati quondam sociata fuit in pectore Moysi, ita nunc pietatem Constantini malitiæ comparemus Giezi; quia sicut Giezi pro cupiditate et avaritia incidit in infirmitatem, ita Constantinus pro pietate et justitia meruit recipere sanitatem. Giezi enim, sine lucro divini sacramenti, a Naaman accepit duo talenta argenti. Constantinus autem æque duo talenta recipiens a Deo, cum lucro boni operis vero portavit Elisæo. Giezi præmio cœlesti nolens æternaliter frui, sine taxatione abscondit pecuniam domini sui; Constantinus autem pro lucranda sui domini pecunia, se suaque omnia Deo et hominibus voluit esse communia. Giezi pro duplici mutatoriorum quam acceperat veste, ab Elisæo viro Dei, lepræ Naamanicæ percussus est peste; Constantinus autem lepræ elephantiacæ liberatus a peste, immortalitatis et innocentie duplici a Deo indutus est veste. Giezi cupiditate et avaritia seipsum delusit, dum dona duplicia duobus saccis inclusit; Constantinus autem pecuniam suam veteris illius sacci noluit includere malitia, de quo scriptum est. *Concidisti saccum meum, et circumdedisti me lætitia* (Psal. XLIX). Giezi contra conservos tumidus, et contra humiles superbus, Domino suo obedire nolebat, ut servus; Constantinus autem humilis humilibus, et superbis su-

A perbus, servis præfuit ut Dominus, et Domino obedi-divit ut servus. Giezi etiam oblitus Domini creatoris sui, contra præceptum legis concupivit rem proximi sui; Constantinus autem contra præceptum Domini et legem Moysi, rem proximi sui concupiscere noluit cum Giezi. Giezi etiam pro iniquitate cupiditatis typum non habebat illorum, de quibus scriptum est: *Ex usuris et iniquitate redimet animas eorum* (Psal. LXXI); Constantinus autem justus illius meruit habere figuram, qui pro lucro terreno pecuniam suam non dedit ad usuram (Psal. XIV). Giezi declinare noluit illa conventicula fallacium, de quibus scriptum est: *Ut quid diligitis vanitatem, et quaritis mendacium?* (Psal. IV). Constantinus autem adversus proximum suum illud Sapientis servavit epitacium, in quo dicitur: *Noli adversus fratrem tuum amari mendacium* (Eccles. VII). Giezi fidem Conditoris perfecte non habens, ut Abraham, non immerito lepra percussus est Naaman. Constantinus autem habens fidem Christi, lepram illam noluit adhærere sibi, de qua Elisæus ad Giezi: *Lepra, inquit, Naaman adheret tibi* (IV Reg. v). Giezi caligine vitiorum denigratus ut pix, ab Elisæo egressus est leprosus ut nix; Constantinus autem a nigredine peccatorum suorum dealhatus ut nix, tenebris idololatriæ amplius denigrari non volebat ut pix. Sed, qui Giezi per abrupta vitiorum, in vallem cupiditatis a seipso longius ivit, dum de bonis Naaman rapuit, quidquid sibi delectabile vidit, mirum non est, quod quale præmium inde habuerit, nominis ipsius interpretatione signatur, quoniam Giezi præruptum videns, vel vallis visio interpretatur, qui enim in inaccessis rupibus, et in præruptis silicibus, quasi in virtutum montibus spiritaliter noluit habitare cum ibicibus; ideo virtutibus irascens, et vitiis arridens, non incongrue dictus est præruptum videns. Quia vero de valle vitiorum in montem virtutum ascendere nolebat, non immerito visio vallis dictus erat, quoniam bonorum operum gradibus ascensiones illas in corde suo non disposuit, in valle lacrymarum, in loco, quem posuit (Psal. LXXXIII). Unde quoniam in monte virtutum tam raro ab eo justitiæ visus est callis, et nomen ejus non immerito diceretur visio vallis, mirum non est quod pro lepra vitiorum suorum longe remotus a salute credentium, videre non potest boni Domini in terra viventium (Psal. XXVI). Sed quoniam in comparatione Giezi et Constantini jam diu sumus immorati, dum unius impietatem alterius comparavimus pietati: restat ut, sicut pro consideratione illorum in hoc sermone longum protraximus flum, ita nunc de Giezi ad Constantinum nostræ orationis denuo vertamus stylium. Ne enim idem Constantinus lepra corporali amplius percuteretur cum Giezi, spiritaliter cœpit legem servare Moysi: quamvis post gratiam baptismi multum inde sibi cœpissent derogare Judæi, quod tam sæpe misericordiam veri quæsitivus Elisæi. Cum enim monitus beati Silvestri non solum a vinculis idololatriæ solutus, sed etiam lavaero divinæ regenerationis esset

ablutus, eo perfectius in corde suo supernæ dilectionis inclusit amorem, quo *perfecta charitas foras misit timorem* (I Joan. iv). Et non immerito quidem Deum, internæ dilectionis dilexit amore, qui gemina sanitate *adjutor ejus fuit in opportunitatibus, in*

A tribulatione (Psal. ix), dum a duplici infirmitate corporis et animæ, duplicis gratiæ meruit relevari curamine; quando in lavacro regenerationis hæc duo sanitatum recepit medicamina, ut in corpore a lepra, et a vitiiis mundaretur in anima.

BERENGOSI ABBATIS

LIBELLUS INSIGNIS

DE MYSTERIO LIGNI DOMINICI

ET

DE LUCE VISIBILI ET INVISIBILI PER QUAM ANTIQVI PATRES OLIM MERUERUNT ILLUSTRARI.

(Biblioth. Patr. XII, 366.)

Quoniam primus homo, dilectissimi fratres, pro cibo cupiditatis, quem illicite comedit (Gen. iii), in tenebris et in umbra mortis olim diutissime sedit, necessarium erat ut unigenitus Dei Filius pro eo tam dignanter interveniret, ut ad viam lucis æternæ sibi iter aperiret. Diu namque fuit quod, lumine veritatis amisso, antiquæ cæcitatibus non injuste vallabatur abysso; quoniam spontanea voluntate seipsum divina luce separavit, dum contra præceptum Domini pravi actionis tenebras amavit. Sed quia de tenebris ad lucem nulla poterat ratione redire, nisi Salvator noster per seipsum sibi viam vellet aperire; ideo ad ostendendam ei claritatem amantissimæ lucis, factus est pro nobis obediens Patri usque ad mortem, mortem autem crucis (Philip. ii). Unde gratias Deo, quia dum Filius Patri obedit, cæcus evangelicus ad lumen redit: ut humanum genus eo minus jam pristinæ cæcitatibus pulsetur affectu, quo per sanguinem Christi supernæ lucis quotidiano illustratur aspectu. Alioquin lucem illam non videbit amandam, de qua scriptum est: *Populus qui ambulabat in tenebris, vidit lucem magnam* (Isai. ix); nisi per fructum boni operis illorum mereatur adunari choreis, de quibus subjungitur: *Habitantibus in regione umbræ mortis, lux orta est eis* (ibid.). Hæc est ergo illa lux, qua primus homo privari meruit, quando culpa eum appetit, et gratia deseruit, quia dum in ligno mortis oblectamentum culpæ sibi arctius impressit, virtus divina lumen unum ei abstulit, et aliud concessit. Ipse enim, qui est testis in cælo fidelis (Apoc. i), unam ei lucem in terris, et aliam prærogavit in cælis; quia, dum in ipsa creatione sæculi dona sua, prout opus erat, unicuique creaturæ divisit, humano generi lucem unam dedit, et aliam promisit. Sed, quoniam ex una luce, quæ promissa est, eo securiores esse valemus quo aliam quæ data est, corporalibus oculis quotidie videmus, dignum est ut

pro illa, quæ promissa est, eorum in omnibus imitemur actiones, de quibus scriptum est: *Operati sunt justitiam, adepti sunt repromissiones* (Hebr. xi). Cum enim una lux terrena sit, et alia cælestis, dignum est ut cælestem lucem moribus semper prosequamur honestis ut, sicut per lignum mortis de terra sumus terrestres, ita per lignum vitæ sumus et de cælo cælestes. Alioquin lucem illam visibilem nullatenus videre valemus, quam non corporalibus, sed spiritualibus oculis quandoque videre debemus, nisi ab hac luce visibili prius erudiamur in terris, quæ vel qualis sit illa, nobis reservatur in cælis.

Unde, quia temporariæ lucis et æternæ hic a nobis facta est mentio, ideo differentias eorum non debemus obliterare silentio, quoniam margarita lucis perpetuæ eo majori a nobis comparanda est pretio, quo inter hanc et illam magna videtur esse discretio. Sicut enim differunt ab adversis prospera, vel a tristibus læta, sic una lux ab alia probatur esse discreta: maxime cum una alteri ita videatur inæqualis, ut una sit æterna, et alia temporalis. Verum, licet utramque lucem extinguere non possunt inextinguibiles aquæ, magna tamen diversitas versatur in utraque; quoniam, sicut sacræ Scripturæ pagina testatur, una illuminat et illuminatur; alia vero illuminat, et non illuminatur. Si enim claritatem utriusque consideremus intente, ab una procul dubio in corpore et ab alia illuminamur in mente; quoniam tanta vis est luminis a divino splendore venientis, ut capi non possit oculis corporis, sed obtutibus mentis. Unde, si lucem istam temporalem solemus intuendo mirari, per quam non corda, sed corpora videntur illustrari, multo magis lumen illud æternum debent admirari credentes, per quod corpora eorum illustrantur et mentes. Præterea vero, si solis et lunæ lucem hanc visibilem admirantur populi, pro cuius splendore intolerabili humani est-